



Departamentul Statistică și Sociologie al Republicii Moldova
Department for Statistics and Sociology of the Republic of Moldova



**MĂSURAREA ECONOMIEI NEOBSERVATE ÎN
REPUBLICA MOLDOVA**

**MEASUREMENT OF THE NON-OBSERVED ECONOMY IN
THE REPUBLIC OF MOLDOVA**

Chișinău - 2003

**Departamentul Statistică și Sociologie al Republicii Moldova
Department for Statistics and Sociology of the Republic Moldova**

**MĂSURAREA ELEMENTELOR ECONOMIEI NEOBSERVATE ÎN
REPUBLICA MOLDOVA**

**MEASUREMENT OF ELEMENTS OF NON-OBSERVED ECONOMY IN
THE REPUBLIC OF MOLDOVA**

**Tacis Această publicație este finanțată de către Programul Tacis al
Uniunii Europene
This publication is financed by the European Union's Tacis
Programme**

Chișinău-2003

**Departamentul Statistică și Sociologie al Republicii Moldova
Department for Statistics and Sociology of the Republic Moldova**

**MĂSURAREA ELEMENTELOR ECONOMIEI NEOBSERVATE ÎN
REPUBLICA MOLDOVA**

**MEASUREMENT OF ELEMENTS OF NON-OBSERVED ECONOMY IN
THE REPUBLIC OF MOLDOVA**

Tacis Această publicație a fost elaborată de către Departamentul Statistică și Sociologie al Republicii Moldova cu suportul financiar al Programului Tacis al Uniunii Europene. Conținutul acestei publicații nici într-un mod nu reflectă politicile sau opiniile Comisiei Europene.

This publication has been prepared by the Department for Statistics and Sociology of the Republic of Moldova with the financial support of the European Union's Tacis Programme. The content of this publication should in no way be taken to reflect the policies or opinions of the European Commission.

Colegiul de redacție - Editorial Board

Vitalie Valcov - președintele colegiului de redacție - Vitalie Valcov - President of Editorial Board

Jacques Charmes, Valentina Gîdilica, Ludmila Hăbășescu, Tatiana Iularji, Irina Cemîrtan.

In publicația „Măsurarea Elementelor Economiei Neobservate în Republica Moldova”, ediția 2003, sînt descrise bazele conceptuale privind economia neobservată, cu o prezentare a granițelor de producție, noțiunilor și definițiilor privind economia neobservată.

Un interes practic, în publicația dată, reprezintă capitolul vizînd metodologia, metodele și sursele de informație utilizate în estimarea elementelor economiei neobservate în Republica Moldova.

Actuala publicație este destinată unui cerc larg de utilizatori care studiază problemele privind economia neobservată, precum și profesorilor, doctoranzilor, studenților.

Reproducerea conținutului acestei publicații, integrală sau parțială, în formă originală sau modificată, precum și stocarea într-un sistem de regăsire sau transmiterea sub orice formă și prin orice mijloace sînt interzise fără autorizarea scrisă a Departamentului Statistică și Sociologie.

Utilizarea conținutului acestei publicații, cu titlu explicativ sau justificativ, în articole, studii sau cărți este autorizată numai cu indicarea clară și precisă a sursei.

În unele cazuri pot apărea decalaje neînsemnate dintre totalurile indicate și sumele componentelor incluse, fapt ce se explică prin rotunjirea datelor.

The publication „Measurement of elements of Non-Observed Economy in the Republic of Moldova”, 2003 issue, describes the conceptual framework of Non-Observed Economy, presenting the production boundaries and definitions of Non-Observed Economy.

A practical interest, in this publication, represents the chapter on methodology, methods and information sources used in the estimation of elements of Non-Observed Economy in the Republic of Moldova.

The current publication is provided for a wide range of users which study the problems of Non-Observed Economy, professors, doctorates, students.

Reproducing the content of this publication completely or partly, in original or modified, as well as its storage in a retrieval system, or transmitted, in any form and means are forbidden without the written permission of the Department for Statistics and Sociology.

Using the content of this publication with explanatory or justifying title, in articles, studies and books is allowed only clearly and precisely indicating the source.

In some cases, there can occur insignificant discrepancies between the totals and the sum of components included, fact, that could be explained by the data approximation.

PREFAȚĂ

Procesul pe cât de dificil, pe atât de complex al tranziției de la economia planificată spre cea de piață implică necesitatea schimbării tipurilor de statistici utilizate în viața economică și socială, știința și practica statistică fiind obligate să adopte noi concepte economice, metodologii și tehnici de lucru utilizate pe plan internațional și să asigure reflectarea cât mai veridică și mai amplă a fenomenelor specifice tranziției.

Un exemplu major în această direcție îl constituie implementarea în practica oficială a statisticii a Sistemului Conturilor Naționale, elaborat în baza metodologiei Organizației Națiunilor Unite, versiunea 1993 (SCN, ONU-1993). Informațiile obținute de SCN reprezintă cele mai complexe instrumente de analiză macroeconomică, care generează posibilitatea reală ca societatea să-și măsoare performanțele și să-și ajusteze comportamentele viitoare.

Ținând cont de particularitățile perioadei în tranziție (multiplele schimbări în legislație, în sistemul informațional, etc.) implementarea Sistemului Conturilor Naționale în Republica Moldova a fost efectuată în câteva etape și anume:

elaborarea Produsului Intern Brut în prețuri curente în retrospectivă (aa.1980-1990), utilizând cheile de trecere de la calculele Sistemului Producției Materiale la cele ale Sistemului Conturilor Naționale;

implementarea și adaptarea la condițiile Republicii Moldova a metodologiei SCN, ONU-1993;

desăvârșirea și îmbunătățirea bazei informaționale, utilizată la elaborarea conturilor naționale; crearea, în conformitate cu standardele internaționale a Registrului Național al Unităților Statistice (RENUȘ) și a Clasificatorului Activităților din Economia Moldovei (CAEM), a Anchetei Structurale pe întreprinderi și Anchetelor asupra Forței de Muncă în Gospodării și Cercetărilor Bugetelor Casnice.

În prezent s-a atins o stabilitate în utilizarea surselor de informație, conținutul cărora asigură calitatea indicatorilor macroeconomici și a conturilor naționale, elaborate la moment pentru perioada 1989-2002.

Un aspect important în calitatea conturilor naționale o constituie complexitatea acestora, adică cuprinderea în calcule a tuturor activităților economice, atât celor supuse, cât și celor nesupuse evidenței. Aceasta este dificil de atins în rezultatul spectrului larg a tipurilor de activități economice, o parte din care sînt intenționat ascunse de producători. Incomplexitatea conturilor naționale conduce la denaturări atât a nivelului, cât și a tendinței celui mai important indicator macroeconomic - **Produsul Intern Brut**. Subestimarea Produsului Intern Brut creează o imagine imprecisă a economiei, fiind în final și un obstacol în comparabilitatea internațională. Ultima are o importanță majoră în cazul cînd cotizațiile primite sau plătite de țară se determină în dependență de Produsul Intern Brut, sau cînd sărăcia se măsoară prin indicatorul Produsul Intern Brut pe cap de locuitor.

Denaturările în calcularea tendințelor pot apărea cînd ritmurile de creștere a activităților economice neincluse în Produsul Intern Brut diferă de cele incluse. De exemplu, deseori se înaintează ipoteza, că creșterea activităților economice ascunse sau a activităților sectorului neformal se produce anume atunci, cînd economia oficială este în descreștere.

Cunoașterea și evaluarea economiei neobservate este importantă avînd în vedere impactul pe care îl are aceasta asupra proceselor economice, vizînd aspectele legate de evaziunea fiscală, de obținerea de beneficii sociale ilegale, de piața forței de muncă, de distribuirea veniturilor. Ea afectează în aceeași măsură calitatea datelor statistice, agregatelor macroeconomice și în special cele referitoare la Produsul Intern Brut. Evaluarea elementelor economiei neobservate devine o necesitate stringentă și din motivul că lipsa estimărilor acesteia efectuate de organele statistice oficiale conduce la apariția estimărilor alternative, multe din care nu sînt efectuate în conformitate cu standardele internaționale și nu sînt destul de profesionale.

Reieșind din cele expuse, una din preocupările principale ale contabililor naționali o constituie identificarea (în conformitate cu standardele internaționale) activităților în care se realizează venituri ce scapă observării statistice sau financiar - contabile.

La acest capitol Departamentul Statistică și Sociologie a beneficiat de asistență tehnică din partea Uniunii Europene (Programul Tacis), pentru care aducem sincere mulțumiri. În această direcție, cu suportul experților internaționali a fost efectuat un lucru de proporție atît în vederea revizuirii surselor de informație necesare pentru estimarea elementelor economiei neobservate, cît și în efectuarea calculelor în conformitate cu metodologia SCN, ONU-1993 și ultimelor recomandări tratate în manualul «Măsurarea Economiei Neobservate», ediția 2002. î

În acest context aducem sincere mulțumiri și cea mai profundă recunoștință dlui Jacques Charmes, expert de talie internațională în domeniul economiei neobservate și care este și unul din autorii manualului «Măsurarea Economiei Neobservate», pentru sprijinul acordat atît în estimarea elementelor economiei neobservate, cît și pentru propunerile binevenite și constructive în elaborarea publicației date.

Sperăm ca publicația noastră să-și găsească un număr cît mai mare de cititori printre specialiști și nu numai, ținînd cont de actualitatea problemei abordate și de posibilitățile de utilizare în analiza situației social - economice.

Vitalie Valcov

Director general

CUPRINS

Prefață

1. Baze Conceptuale

1.1 Introducere

1.2 Granițele sferei de producție

1.3 Noțiuni privind economia neobservată

II. Metodele de estimare a elementelor economiei neobservate în Republica Moldova

2.1 Sectorul neformal

2.1.1 întreprinderile patronilor neînregistrați și a salariaților acestora

2.1.2 întreprinderile lucrătorilor pe cont propriu, ajutorilor familiari și ai membrilor cooperativelor

2.1.3 întreprinderile gospodăriilor casnice cu producție destinată pieței

2.2 Producția gospodăriilor casnice pentru autoconsum

2.3 Economia ascunsă în sectorul formal

2.3.1 Producția ascunsă deliberat a întreprinderilor sectorului formal

2.3.2 Estimarea muncii „la negru”

2.4 Sinteza rezultatelor obținute

III. Producția ilegală

IV. Metode „macromodele”

4.1 Metoda monetară

4.2 Metoda indicatorilor globali

4.3 Metoda variabilei ascunse

V. Anexe

VI. Bibliografia

I. Baze Conceptuale

1.1 Introducere

Cuprinderea globală a producției economice în conturile naționale reprezintă un aspect important în calitatea acestora. Ținând cont de dificultățile în evidența unor activități economice această complexitate este greu de atins.

Activitățile «lipsă» în informația de bază utilizată la elaborarea conturilor naționale, fie din motivul că acestea sînt activități ascunse, ilegale, neformale sau că reprezintă producția gospodăriilor casnice pentru autoconsum, fie în rezultatul neajunsurilor în sistemul colectării datelor, se definesc ca **economie neobservată**, iar includerea acestora în conturile naționale se numește **măsurarea (estimarea) economiei neobservate**.

Operațiunile economice care rămîn nemăsurate conduc la incomplexitatea și dezechilibrarea conturilor. Spre exemplu, cheltuielile suportate de gospodăriile casnice pentru procurarea bunurilor și serviciilor, produse în economia neobservată pot fi măsurate, deoarece cumpărătorii nu au interesul de a le ascunde, pe cînd producătorii, în rapoartele sale, nu prezintă volumul producției respective.

În mass-media, incomplexității evidenței activităților economice se acordă o atenție deosebită și în comunicări, deseori, se înaintează presupunerile, că datele privind produsul intern brut publicate de organele statistice sînt subestimate. Problema constă în aceea, că multe comunicări ale mass-media se bazează pe așa numitele cercetări, în care pe de o parte lipsesc distincțiile exacte dintre varietatea termenilor utilizați: economia ascunsă, economia tenebră, economia paralelă, economia subterană, economia neformală, piața neagră, - pe de altă parte, nu există o înțelegere comună, înseamnă oare acești termeni una și aceeași, și dacă nu, care este interconexiunea între ei.

În acest scop Metodologia Sistemului Conturilor Naționale a Organizației Națiunilor Unite, versiunea 1993 (SCN ONU-1993) și recomandările tratate în manualul „Măsurarea Economiei Neobservate”, ediția 2002 (ambele utilizate pe plan internațional), permit statisticienilor care elaborează conturile naționale, precum și utilizatorilor indicatorilor macroeconomici să distingă bine termenii utilizați, să înțeleagă esența acestora și, în final, să vorbească în aceeași limbă.

.2 Granițele sferei de producție

Conceptul principal al conturilor naționale o constituie **producția**.

Regulile care „dictează” ce trebuie de inclus sau de exclus din producție poartă denumirea de **granițele sferei de producție**. Acestea stabilesc granițele majorității operațiunilor curente și capitale în conturile naționale. În primul rînd granițele de producție determină ce trebuie de înregistrat în conturi drept **producție**; în al doilea rînd, în urma faptului că

În Sistemul Conturilor Naționale versiunea 1993, ca utilizări, se recunosc numai bunurile și serviciile **produse**, rezultă că elementele consumului intermediar și a valorii adăugate brute, deasemenea, se încadrează în sfera graniței de producție.

În rezultatul importanței majore a conceptului de producție, calitatea conturilor naționale, în cea mai mare măsură, se determină prin caracterul de cuprindere globală a activităților economice pentru elaborarea produsului intern brut. Un prim pas în asigurarea complexității conturilor naționale reprezintă delimitarea la ceea ce trebuie și ce nu trebuie de inclus în conturile naționale ca producție. În primul rând, e necesar de stabilit granița dintre acele activități, care din punct de vedere economic, sînt considerate **activități de producție** de cele care nu fac parte din ultimele, în al doilea rând trebuie de stabilit granițele de producție economică, necesare de inclus în conturile naționale.

În privința tipurilor activităților de producție Sistemul Conturilor Naționale, versiunea 1993 stabilește două tipuri fundamentale a granițelor de producție și anume: **granițele generale ale sferei de producție și granițele sferei de producție a Sistemului Conturilor Naționale.**

Granițele generale ale sferei de producție trasează linia între procesul economic de producție și cel neeconomic. Procesul economic de producție include activitățile «efectuate sub controlul și responsabilitatea unității instituționale, care utilizează cheltuieli ale forței de muncă, de capital și servicii pentru producția de bunuri și servicii..., care pot fi transmise sau prestate altor unități instituționale» (SCN-93: p.6.15 și p.6.6). Pentru ca activitatea să se considere drept producție, e necesar de respectat următoarele condiții:

- Trebuie să existe legătură între unitatea instituțională și activitatea desfășurată de aceasta. Activitatea trebuie să fie desfășurată „sub controlul și responsabilitatea unității instituționale, căreia îi aparține dreptul de proprietar asupra producției” (SCN-1993: p.6.15). Astfel, procesele naturale care se desfășoară fără participarea omului, nu fac parte din granițele de producție. Spre exemplu, înmulțirea peștelui în mări și oceane se află în afara sferei generale a graniței de producție, pe cînd creșterea acestuia în fermele de pești face parte din sfera generală a graniței de producție.

- Trebuie să existe posibilitatea realizării bunurilor și serviciilor, precum și schimbul acestora. Ultimul reprezintă un criteriu slab, în sensul că, nu „insistă” ca bunurile și serviciile să fie efectiv schimbate - e de ajuns ca producția **să poată fi schimbată**. Marchetabilitatea implică de asemenea respectarea *așa-zisului criteriu părții a treia*, care afirmă că o activitate poate fi considerată economic productivă numai în cazul cînd aceasta este executată de către o persoană, alta decît cea care beneficiază de rezultatele acestei activități. În conformitate cu acest criteriu, în granițele sferei generale de producție nu se includ așa activități cum ar fi somnul, practicarea sportului, alimentarea ș.a., pe cînd serviciile legate de

prepararea hranei, spălatul rufelor, îngrijirea copiilor, bătrînilor fac parte din sfera graniței generale de producție, întrucît acestea pot fi schimbate între diferite unități (SCN-1993: p.6.16).

Granițele sferei de producție a Sistemului Conturilor Naționale sînt mai înguste decît cele generale și descriu spectrul tipurilor activităților economice, care trebuie să fie incluse în produsul intern brut. Din motivul explicat mai jos, activitatea gospodăriilor casnice privind producția serviciilor casnice destinate pentru autoconsum (cu excepția serviciilor prestate de personalul angajat în gospodăriile personale) nu se reflectă în conturile de producție. În rest, granițele sferei de producție a conturilor naționale coincid cu cele generale.

În concordanță cu p.6.18 a SCN-1993 activitățile economice care fac parte din sfera graniței de producție a conturilor naționale se prezintă după cum urmează:

- producția bunurilor și serviciilor individuale și colective prestate unităților neproducătoare de aceste bunuri și servicii (sau destinate pentru realizare), inclusiv producția bunurilor și serviciilor utilizate drept consum intermediar pentru a produce așa bunuri și servicii;
- producția **de bunuri** produsă cu forțe proprii și utilizată de producători pentru autoconsum (producția și prelucrarea bunurilor agricole, etc.) sau pentru formarea brută de capital (construcții individuale, etc);
- în ceea ce privește serviciile destinate pentru autoconsum, aici se includ numai serviciile vizînd chiria imputată și cele prestate de personalul angajat în gospodăriile personale.

Deci, producția **serviciilor** gospodăriilor casnice efectuate de membrii acestora pentru autoconsum, cum ar fi, prepararea hranei, îngrijirea copiilor (cu excepția serviciilor produse de personalul angajat în gospodăriile personale) se exclude din producția serviciilor reflectată în conturile naționale. În ceea ce privește **producția bunurilor** în gospodăriile casnice pentru autoconsum, aceasta se include atît în granițele generale a sferei de producție, cît și în cele ale Sistemului Conturilor Naționale.

1.3 Noțiuni privind economia neobservată

Scopul statisticienilor constă în măsurarea tuturor activităților neobservate ce țin de granițele de producție a Sistemului Conturilor Naționale, pentru a atinge o complexitate și o veridicitate cît mai înaltă a produsului intern brut.

Atît în SCN,ONU-1993, cît și în recomandările tratate în manualul «Măsurarea Economiei Neobservate» se evidențiază următoarele activități neobservate:

producția în sectorul neformal, determinată ca activitate de producție produsă de acele întreprinderi necorporative din sectorul «gospodăriile casnice», care nu sînt înregistrate și/sau talia cărora după numărul salariaților e sub censul stabilit și care produc producție destinată pieței;

producția gospodăriilor casnice pentru autoconsum, determinată ca activitate economică, în rezultatul căreia gospodăriile casnice consumă sau acumulează bunurile și serviciile produse de ele însăși;

producția ascunsă în sectorul formal, la care se referă producția legală neînregistrată de organele administrative și fiscale și neraportată lor de către agenții economici cu scopul evaziunii impozitelor, contribuțiilor de asigurare socială, etc;

- **producția ilegală**, producția de bunuri și servicii a căror vânzare, distribuire sau posesie este interzisă de lege și care în mod obișnuit este legală, dar devine ilegală când se realizează de persoane neautorizate.

Aceste patru tipuri de activități se mai numesc **domeniile dificile**, iar lipsa informației privind activitățile date, în ansamblu, formează **economia neobservată**. Ordinea în care se enumără domeniile dificile nu corespunde importanței lor respective. În realitate, volumele și semnificația lor diferă de la țară la țară. Spre exemplu, sectorul neformal poate fi ne semnificativ în țările dezvoltate și destul de impunător în cele în tranziție.

Producția în sectorul neformal reprezintă o parte importantă a economiei și a pieței muncii în multe țări, îndeosebi în cele în tranziție, în care procesul de restructurare a activităților în economie a condus la o decentralizare mare a producției și la formarea unui mare număr de întreprinderi mici regăsite ulterior în sectorul neformal. Producția în sectorul neformal se mai determină ca activitate economică, efectuată de întreprinderi necorporative neînregistrate a gospodăriilor casnice și/sau talia cărora după numărul salariaților e sub censul stabilit și care produc producție destinată pieței. Plus la aceasta, sectorul neformal joacă un rol important în asigurarea ocupației, în producție și în formarea veniturilor. Ocupația în sectorul neformal constituie o strategie de supraviețuire, unde protecția socială nu este asigurată în măsura convenită și unde remunerarea muncii și pensiile sînt destul de mici pentru a asigura nivelul minim de trai.

Majoritatea activităților sectorului neformal realizează bunuri și servicii, producția și distribuția cărora sînt absolut legale și fac parte din sfera graniței de producție atît generale, cît și a Sistemului Conturilor Naționale. Activitatea în sectorul neformal nu este numai deosebit să se desfășoare cu intenția eschivării de la plata impozitelor, contribuțiilor de asigurare socială sau a încălcării legislației în vigoare. Însă, unele întreprinderi din sectorul dat preferă să rămînă neînregistrate, ca să nu urmeze regulilor stabilite și prin aceea să reducă cheltuielile de producție. Și totodată, e necesar de deosebit întreprinderile a căror venituri din producție sînt destul de mari (sectorul formal) pentru a suporta cheltuielile legate de executarea regulilor, de cele care nu pot să-și permită respectarea acestora din cauza veniturilor destul de mici și neregulate. Generalizînd spusele, e necesar de menționat, că necățînd la aceea că

sectorul neformal și economia ascunsă în sectorul formal pot parțial să coincidă, e strict neapărat de separat concepția sectorului neformal de cea a economiei ascunse.

Conferința a 15 Internațională a Statisticienilor Muncii, referitoare la statistica ocupației în sectorul neformal, a luat decizia de a acorda sprijin serviciilor naționale de statistică în elaborarea definițiilor, clasificărilor și metodelor de colectare a datelor privind sectorul neformal. În rezoluția acesteia se spune că «Sectorul neformal se poate caracteriza ca sector cu unități producătoare de bunuri și servicii, scopul prioritar al cărora constă în asigurarea ocupației și veniturilor celor care activează în sectorul dat». Aceste unități, de regulă, activează la un nivel scăzut de organizare, cu o redusă distincție între capital și muncă, ca factori de producție. Relațiile de producție, acolo unde acestea există, se bazează, în general, pe relații neoficiale care nu se desfășoară pe bază de contracte.

La această conferință au fost determinate și cele trei criterii de distincție a sectorului neformal, spectrul cărora trebuie să fie destul de larg ca să cuprindă varietatea manifestărilor sectorului neformal în diferite țări.

În primul rând sectorul neformal trebuie să fie determinat ca caracteristica întreprinderilor unde se desfășoară **o activitate** și nu ca caracteristica persoanelor antrenate în această activitate. Respectiv, persoanele ocupate în sectorul neformal se tratează ca toate persoanele care pe parcursul perioadei de raportare au fost ocupate, cel puțin, la o întreprindere a sectorului neformal, indiferent de statutul lor și de faptul a fost aceasta o ocupație principală sau secundară.

În al doilea rând întreprinderile sectorului neformal se determină ca o subgrupă de întreprinderi necorporative ce aparțin gospodăriilor casnice. Spre deosebire de corporațiuni și cwazi-corporațiuni, întreprinderile necorporative a gospodăriilor casnice sînt unități producătoare care nu reprezintă unități economice juridice separate și independente de membrii gospodăriilor casnice posesoare ale acestora. Plus la aceasta întreprinderile necorporative ale gospodăriilor casnice nu depun bilanț contabil prin intermediul căruia s-ar putea determina fluxul de venituri și capitalaj între întreprinderi și proprietari.

În al treilea rând capitalul fix și alt capital utilizat nu aparține întreprinderii ca atare, ci proprietarilor acestora, care sînt obligați de asigurarea mijloacelor financiare și sînt personal responsabili de orice datorii și obligațiuni care apar în procesul de producție.

Toate aceste trei criterii determină concepțiile întreprinderilor necorporative aferente gospodăriilor casnice, după cum s-a spus mai sus. Însă, dacă toate întreprinderile sectorului neformal pot fi considerate întreprinderi necorporative aferente gospodăriilor casnice, atunci nu toate din ultimele se referă la sectorul neformal. Astfel, la a 15 Conferință Internațională a Statisticienilor Muncii au fost stabilite două criterii de delimitare a întreprinderilor sectorului neformal de alte întreprinderi necorporative aferente gospodăriilor casnice, cum ar fi **lipsa înregistrării**

și/sau talia acestora. E necesar de menționat că termenul «întreprindere» se utilizează în spectrul larg al acesteia, adică cuprinde nu numai unitățile producătoare cu salariați, ci și acele posedate și organizate de lucrători pe cont propriu, fie, de sine stătător sau cu ajutorul membrilor familiei. Respectiv sectorul neformal cuprinde:

întreprinderi neformale pe cont propriu;
întreprinderile patronilor neformali.

întreprinderile neformale pe cont propriu. La aceeași Conferință Internațională a Statisticienilor Muncii s-a menționat, că în dependență de condițiile naționale, sau toate întreprinderile pe cont propriu trebuie să fie precăutate ca neformale sau numai acelea care nu-s înregistrate în limitele unor forme concrete ale legislației în vigoare. Așa forme pot include legi cu privire la întreprinderi, impozitare și securitate socială, acte comerciale, adoptate de Organele Naționale legislative. În ceea ce privește Hotărârile adoptate de către Organele Locale de Administrare pentru obținerea licențelor sau autorizațiilor pentru practicarea unei activități nu fac parte din acest criteriu. Hotărârile în cauză nu sînt considerate «potrivite», din motivul că sînt reglementate administrativ și controlul asupra acestora poate să difere în diferite țări sau chiar în interiorul unei țări (în diferite regiuni). Mai mult ca atît licențele și autorizațiile nu sînt precăutate ca factori care influențează asupra organizării și activității întreprinderilor, precum și asupra scopurilor și comportamentelor economice, pe cînd omogenitatea acestora reprezintă principiile de bază a Sistemului Conturilor Naționale în conformitate cu care se distinge varietatea sectoarelor și subsectoarelor instituționale.

Reieșind din cele expuse Conferința a 15 Internațională a Statisticienilor Muncii nu a evidențiat nici un criteriu în determinarea întreprinderilor neformale pe cont propriu, considerînd exorbitant orice criteriu, întrucît toate întreprinderile pe cont propriu sînt mici.

întreprinderile patronilor neformali. La lucrările Conferinței a 15 Internaționale a Statisticienilor Muncii s-a decis că întreprinderile patronilor neformali trebuie să fie identificate după unul sau mai multe din următoarele trei criterii:

talia mică a întreprinderilor, în sensul numărului de salariați;
neînregistrarea întreprinderilor (determinată ca și pentru întreprinderile pe cont propriu); sau
neînregistrarea salariaților.

Un avantaj important al criteriului de identificare a sectorului neformal din punct de vedere al taliei întreprinderii, constă în aceea că mărimea acesteia se poate determina ușor efectuînd sondajele respective. În afară de aceasta, de obicei, există corelația dintre talia mică a întreprinderii și alte aspecte ale sectorului neformal și anume:

întreprinderile mici pot rămâne neobservate de către organele de conducere cu o mai mare probabilitate decât cele mari;

organele de conducere, cu un număr restrâns de resurse administrative, de regulă, își focusează atenția la întreprinderile mari, atunci când colectează impozitele sau implementează în viață legislația muncii;

sindicatul, de regulă, acordă atenție întreprinderilor mari, pe care e mai ușor de a le cuprinde pentru a obține rezultate în activitatea lor;
Și

întreprinderile mici, de obicei, utilizează în procesul de producție tehnologii mai tradiționale.

Pe de altă parte, adepții identificării sectorului neformal din punct de vedere al lipsei de înregistrare, marchează că criteriul taliei mici a întreprinderii, când acesta, nu se utilizează împreună cu alte criterii este insuficient și destul de discutabil.

La Conferința a 15 Internațională a Statisticienilor Muncii criteriul de selectare a întreprinderilor patronilor neformali în dependență de talie nu a fost **evidențiat**, de aceea el poate varia între diferite țări în dependență de necesități și chiar între activitățile economice în limitele unei țări.

Totodată la lucrările conferinței date o atenție deosebită a fost acordată criteriilor **de neînregistrare a întreprinderilor și a salariaților acestora**. Aceste criterii asigură baza, în conformitate cu care se identifică sectorul neformal în orice țară. Este evident că acestea pot să difere de la țară la țară. Criteriile pot fi aplicate în diferite combinații; între țări pot exista deosebiri legislative, pot varia punctele extreme a taliei întreprinderii, precum și metoda lor de măsurare etc.

Conferința a 15 Internațională a Statisticienilor Muncii a oferit posibilitatea țărilor de a avea metode destul de flexibile în identificarea și măsurarea sectorului neformal. Unele elemente de flexibilitate au fost necesare, întrucât rezoluția acestei conferințe a fost prima recomandare internațională scopul principal al căreia a fost oferirea asistenței tehnice în dezvoltarea statisticii sectorului neformal și nu în tendința obținerii compatibilității datelor. Referitor la compatibilitatea internațională a datelor, Grupa de experți a Organizației Națiunilor Unite vizînd statistica sectorului neformal, așa-zisa „Grupă Deli” înființată în anul 1997, a făcut o încercare de a armoniza definițiile naționale privind sectorul neformal în baza definițiilor internaționale. În acest context, Grupa menționată a reușit să stabilească ansamblul indicatorilor sectorului neformal, posibili să fie unificați și prin intermediul cărora țările vor elabora date compatibile pe plan internațional.

Pentru a identifica ansamblul indicatorilor „Grupă Deli” a adoptat următoarele recomandări:

toate țările sînt obligate să utilizeze drept criterii producția legală (întreprinderi necorporative), un număr anumit de conturi (bilanț

simplificat) și destinația producției (cel puțin o parte din care să fie destinată pieței);

stabilirea taliei întreprinderii, în ceea ce privește definiția națională a sectorului neformal, ține de competența fiecărei țări;

țările care utilizează criteriul taliei întreprinderii trebuie să prezinte date dezagregate atât pentru întreprinderile neînregistrate cât și pentru cele înregistrate;

țările ce utilizează criteriul neînregistrării întreprinderii trebuie să elaboreze date dezagregate pentru întreprinderile cu talia sub 5 salariați, precum și pentru întreprinderile cu 5 și peste salariați;

țările care includ activitatea agricolă trebuie să prezinte separat activitatea agricolă și non-agricolă;

în calculele sectorului neformal țările trebuie să includă activitatea persoanelor care practică activitatea profesională sau tehnică și corespund cerințelor identificării sectorului neformal;

țările care utilizează informația cercetărilor gospodăriilor casnice sau cercetărilor mixte trebuie să depună efort pentru a cuprinde nu numai activitatea principală în sectorul neformal, ci și cea secundară.

Toate regulile și criteriile de identificare expuse mai sus asigură baza în conformitate cu care se determină **sectorul neformal** în orice țară.

Producția gospodăriilor casnice pentru autoconsum. În conformitate cu Hotărîrea Conferinței a 15 Internaționale a Statisticienilor Muncii producția produsă de întreprinderile necorporative a gospodăriilor casnice, exclusiv pentru autoconsum, nu reprezintă o parte componentă a sectorului neformal, și de aceea, se precaută de sine stătător ca element al economiei neobservate. Aici se include producția agricolă (vegetală și animalieră), prelucrarea produselor agricole, construcția caselor individuale, chiria imputată și serviciile personalului angajat în gospodăriile personale. La determinarea sferei graniței de producție, Sistemul Conturilor Naționale (p.6.25), recomandă, că producția bunurilor pentru autoconsum trebuie să se măsoare în acele cazuri, când volumul acesteia reprezintă proporții din punct de vedere cantitativ față de oferta totală a bunurilor în țară. În țările în tranziție, aceasta reprezintă un volum de proporție în producția totală. Astfel, includerea acestuia în conturile naționale este important, îndeosebi în perioada de criză economică, când aceste activități joacă un rol important în susținerea calității vieții populației. Sistemul Conturilor Naționale propune (p.6.24) lista bunurilor care se includ în producția gospodăriilor casnice pentru autoconsum și anume:

- producția produselor agricole și stocarea lor; culesul pomușoarelor sau a altor culturi necultivate, aprovizionarea cu lemne, vînatul și pescuitul;

- prelucrarea produselor agricole; producția făinii, prelucrarea blănurilor și producția de piei; producția și conservarea cărnii și peștelui; conservarea fructelor, producția produselor lactate; producția vinului, etc;

- produse ale industriei meșteșugărești casnice.

Producția ascunsă în sectorul formal. În conformitate cu Sistemul Conturilor Naționale (p.6.34) „unele activități economice, pot fi producătoare de bunuri și servicii, din punct de vedere economic, și legale (cu condiția că corespund unor standarde determinate sau unor principii), dar în același timp ascunse de organele administrative din următoarele motive”:

evaziune a impozitelor (impozite pe venit, taxa pe valoarea adăugată, etc);

evaziune a contribuțiilor de asigurări sociale;

nerespectarea legii în privința salariului minim, a numărului de ore lucrate, etc;

necompletarea chestionarelor administrative fiscale sau statistice, etc.

În Sistemul Conturilor Naționale-1993 se mai spune, că „producătorii care produc tipurile de producție menționate se caracterizează ca producători de „economie ascunsă”. În așa mod la „economia ascunsă” se referă orice tip de producție nedeclarată în scopul evaziunii fiscale sau a încălcării legislației muncii (nedeclarând numărul total al salariaților), sau când lucrătorii pe cont propriu declară că sînt șomeri în scopul obținerii indemnizațiilor de șomaj. Pînă aici termenul „economia ascunsă” a fost interpretat exclusiv în conformitate cu definiția expusă în Sistemul Conturilor Naționale-1993. Însă acest termen, în afara contextului conturilor naționale, are un spectru de utilizare mult mai larg. El este pe larg folosit de către sociologi, analiști ai pieței muncii, legislatori, mass-media și publicul larg, sensul diferit al căruia se utilizează și se tratează în dependență de scopul și sarcina utilizatorilor. În rezultat se confundă scopurile cu sensurile diferite pe care le poartă acest termen. În explicațiile ce urmează se descriu definițiile alternative utilizate, precum și deosebirile dintre ele.

Includerea în economia ascunsă a activităților, care nu fac parte din sfera graniței de producție. Prima și cea mai răspîndită cauză de tratare incorectă a sensului «economiei ascunse» constă în aceea, că, deseori în aceasta se includ activitățile considerate ascunse din motivul că presupun o evaziune fiscală, sau o abatere de la legislația în vigoare, dar nu sînt producătoare de bunuri și servicii. Drept exemplu poate servi capitalul exportat nelegal, veniturile ascunse de dobînzii, etc. Aceste activități pot fi considerate ascunse **în cel mai larg sens al cuvîntului**, dar nu pot fi tratate ca producție ascunsă și mai mult ca atît, drept economie ascunsă, ținînd cont de faptul, că unica definiție a producției este cea definită în Sistemul Conturilor Naționale-1993.

Includerea/excluderea producției ilegale în economia ascunsă. Încă o sursă echivocă a sensului termenului «economie ascunsă» constă în caracterul vag de includere/excludere a activităților ilegale. Desigur, că în concordanță cu Sistemul Conturilor Naționale-1993, aceasta nu trebuie să

facă parte din economia ascunsă. Spre exemplu, din punct de vedere al legii privind impozitarea, legalitatea sau ilegalitatea bunurilor și serviciilor produse nu este pusă în discuție. Problema aici constă în ascunderea intenționată a tipurilor de activități atât producătoare cât și neproducătoare, care, în conformitate cu legislația în vigoare trebuie să fie declarate organelor fiscale. Așa dar, deseori, în tratările alternative a «economiei ascunse», se includ activitățile de producție ascunse atât legale, cât și ilegale, fără a face vreo distincție între acestea.

Includerea/excluderea în economia ascunsă a producției destinate pieței produsă în proporții neesențiale. O altă cauză de confundare a lucrurilor e legată de producția destinată pieței, produsă în așa cantități mici, că întreprinderea producătoare nu este **obligată** să raporteze aceste volume organelor administrative. Necătfînd la aceea, că aceste activități în Sistemul Conturilor Naționale-1993 nu sînt definite drept producție ascunsă, (întrucît nu presupun evaziune fiscală), unele servicii alternative tratează, totuși, aceste volume drept producție ascunsă.

Venitul și producția necuprinse de impozit. O problemă mai esențială de interpretare a economiei ascunse apare în acele cazuri, cînd termenul «economia ascunsă» se utilizează în contextul identificării venitului necuprins de impozit. Ultimul nu poate fi la direct legat de producția necuprinsă de impozit, întrucît venitul impozabil poate să se formeze de activități care nu sînt tratate ca activități producătoare de bunuri și servicii. Reieșind din cele expuse, rezultă că, volumul venitului necuprins de impozit conduce **la reducerea veniturilor statului**, iar producția necuprinsă de impozit - **la subestimarea produsului intern brut**.

Economia ascunsă exprimată în procente. O inexactitate (încurcătură) mai există și în determinarea mărimii economiei ascunse (precum și a întregii economii neobservate) exprimată în procente față de produsul intern brut. De regulă, o cotă parte dintr-un total se determină prin raportul volumului estimat la acest total. Referitor la economia ascunsă (economia neobservată) aceasta va exprima raportul mărimii producției ascunse la total producția. Însă, deseori, serviciile alternative de estimare a economiei ascunse, arată producția ascunsă **în raport cu produsul intern brut oficial** (obținut numai din surse oficiale de informație) și nu **în total produsul intern brut** (oficial + economia ascunsă).

Producția ilegală. În Sistemul Conturilor Naționale-1993, la direct se spune, că activitățile economice ilegale trebuie să fie incluse în conturile naționale: „Necătfînd la aceea că există dificultăți practice de obținere a datelor vizînd producția ilegală, aceasta face parte din granițele sferei de producție a sistemului" (p.6.30) și „toate acțiunile ilegale care pot fi caracterizate ca operațiuni, efectuate în rezultatul reciprocității părților (dispunerea de un acord reciproc între acestea) se tratează la fel ca și acțiunile legale" (p.3.54).

Activitatea ilegală reprezintă activitatea interzisă de legislația în vigoare (producția și distribuția drogurilor, etc.) sau activitatea care în mod obișnuit este legală, dar devine ilegală când se realizează de persoane neautorizate (practicarea serviciilor de medicină fără autorizare).

Astfel, în conformitate cu Sistemul Conturilor Naționale, producția ilegală se divizează în două categorii:

- producția de bunuri și servicii a căror vânzare, distribuție sau posesie este interzisă de lege;
- producția de bunuri și servicii care în mod obișnuit este legală, dar devine ilegală când se realizează de persoane neautorizate.

Ambele categorii se cuprind în granițele sferei de producție, cu condiția că acestea reprezintă bunuri și servicii cu cerere efectivă pe piață. Recomandând includerea activităților ilegale în granițele sferei de producție, Sistemul Conturilor Naționale-1993, face o delimitare strictă între tranzacțiile săvârșite din reciprocitate între cumpărător și vânzător (distribuția drogurilor, realizarea bunurilor furate sau prostituția), care se includ în granițele sferei de producție și alte tipuri de activități, care nu se desfășoară din reciprocitate (escrocheriile, furturile, etc.) și de aceea se exclud din granițele sferei de producție.

În așa mod, **lipsa unui acord reciproc dintre părți**, și nu activitatea ilegală reprezintă criteriul de excludere din granițele sferei de producție. *Furtul*, evident, este tratat ca o redistribuire a veniturilor (p.3.55 și p.6.33 din SCN-1993), care nici de cum nu influențează asupra producției și valorii adăugate brute. Deci, activitățile ilegale pot să țină atât de activități producătoare, cât și de cele distribuitoare. Primele influențează direct estimările produsului intern brut, pe când ultimele conduc la redistribuirea între diferite sectoare instituționale. Însă, pentru armonizarea diferitor operațiuni și altor fluxuri, precum și pentru echilibrarea activelor și pasivelor e necesar de ținut cont în calcule și de activitățile ilegale, esența cărora ține de redistribuirea bunurilor.

O altă cauză importantă în folosul evidenței activităților ilegale o constituie, pe de o parte, necesitatea concordării sistemului în ansamblu, pe de altă parte - comparabilitatea datelor conturilor naționale între țări și în termeni. Unele activități, de exemplu prostituția sau producția și realizarea băuturilor alcoolice, într-o țară pot fi considerate ilegale (conform legislației) și legale (conform aceleiași legislații) - în altă țară. Excluderea activităților ilegale poate, în așa mod, să conducă la denaturări în comparabilitatea internațională. În mod identic aceasta va conduce, cu timpul și la denaturări, atunci când unele activități «trec» din ilegale în legale și invers. Drept exemplu, poate servi interzicerea producției și realizării alcoolului în perioada legii prohibiției în Statele Unite ale Americii.

Tipurile activităților ilegale. În baza propunerilor efectuate de Blades, D. W. (1983), „Criminalitatea: ce trebuie să se includă în conturile naționale și care ar fi rezultatul” se evidențiază următoarele tipuri generale ale producției ilegale:

producția și distribuirea mărfurilor ilegale (drogurile interzise, materialul pornografic, etc);

producția serviciilor ilegale (prostituția și proxenetismul ei, în țările unde ea este interzisă de legislație);

activitățile producătoare, care de obicei sînt legale, dar devin ilegale, cînd sînt efectuate de producătorii ce nu dispun de autorizație (practicarea serviciilor de medicină fără licență, producția băuturilor alcoolice fără licență, braconajul, jocuri de noroc desfășurate într-un cadru neorganizat oficial, etc);

producția și realizarea producției contrafăcute (bunurile cu marcă falsificată, copii neautorizate ale operelor originale, asigurarea cu programe, discuri laser și video);

contrabanda (în particular, tutunul, traficul de arme, alcoolul, produsele alimentare, atît cu ridicata, cît și cu amănuntul);

revînzarea bunurilor furate;

mita; și

spălarea banilor.

Proporțiile de răspîndire a acestor activități diferă de la țară la țară. Spre exemplu, pentru țările Comunității Statelor Independente caracteristice sînt următoarele tipuri de activități:

- producția neautorizată a băuturilor alcoolice, ce nu corespunde anumitor standarde;
- producția bunurilor, calitatea cărora nu corespund standardelor stabilite;
- prestarea serviciilor de medicină de persoane neautorizate;
- luarea de mită;
- braconajul, inclusiv pescuitul; producția ilegală a icrelor de pește și a altor produse de mare; vînatul și tăierea pădurilor;
- copiile materialelor audio și video produse în mod neautorizat, precum și asigurarea cu programe;
- producția și răspîndirea materialului pornografic.

În țările unde, la moment, producția ilegală nu ține de proporții, ar fi neefectiv utilizarea resurselor, atît financiare, cît și umane la estimarea și evidența acesteia în conturile naționale. Mai oportun ar fi utilizarea potențialului la îmbunătățirea continuă a estimărilor privind producția în sectorul neformal, producția gospodăriilor casnice pentru consumul final și a economiei ascunse în sectorul formal, astfel încît să se asigure o cît mai mare fiabilitate a datelor obținute. Cu atît mai mult, că metodele accesibile, la moment, pentru măsurarea activităților ilegale continuă să poarte un caracter experimental. Necățînd la aceea că, actualmente, s-a atins o înțelegere privind corectitudinea includerii activităților ilegale în conturile naționale, la momentul actual foarte puține țări, în mod evident, încadrează estimările producției ilegale în conturile naționale. Și totuși, totul este în

permanentă schimbare. Problemele măsurării activităților ilegale nu trebuie să stopeze eforturile în căutarea atât a unor sisteme conceptuale corecte, cât și a unor metode potrivite de estimare a activităților ilegale.

II. Metodele de estimare a elementelor economiei neobservate în Republica Moldova

Producția, așa cum este ea definită de Sistemul Conturilor Naționale poate fi caracterizată ca o activitate în care o întreprindere utilizează «input» pentru a obține «output». Deci, este o activitate producătoare de bunuri și servicii destinate pieței, pentru realizarea căreia se utilizează alte bunuri sau servicii.

Pornind de la această definiție a producției trebuie specificat faptul că ea include pe lângă activitățile înregistrate în mod obișnuit de către instituțiile statisticii și cele financiar-fiscale și acea parte a economiei denumită «neobservată».

Economia neobservată include patru componente:

- sectorul neformal
- producția gospodăriilor casnice pentru autoconsum
- activitatea ascunsă în sectorul formal
- producția ilegală.

Scopul principal al acestui capitol este prezentarea atât a metodelor, cât și a surselor de informație, utilizate în estimarea elementelor economiei neobservate în Republica Moldova. Reieșind din informația existentă și metodologia elaborată, la calcularea produsului intern brut, Departamentul Statistică și Sociologie (DSS), în diferite măsuri, ține cont de toate tipurile de «economie neobservată», cu excepția celei ilegale. Metodele utilizate pentru determinarea elementelor economiei neobservate sînt în dependență de posibilitățile informaționale și de tipul activității economice.

2.1 Sectorul neformal

Sectorul neformal reprezintă o parte importantă a economiei și a pieței muncii pentru multe țări, îndeosebi pentru cele în tranziție. Acesta este definit ca sector care include unități instituționale productive caracterizate printr-un nivel scăzut de organizare, cu o redusă distincție între capitalul și munca patronului și pe un sistem de relații neoficiale, care nu se desfășoară pe bază de contracte. Aceste unități aparțin sectorului «gospodăriile casnice» în care proprietarul este în totalitate răspunzător de obligațiile financiare și nefinanciare care decurg din activitățile productive.

Estimările au fost efectuate pentru:

2.1.1 întreprinderile patronilor neînregistrați și a salariaților acestora;

2.1.2 întreprinderile lucrătorilor pe cont propriu, ajutorilor familiari și membrilor cooperativelor;

2.1.3 întreprinderile gospodăriilor casnice, cu producție destinată pieței.

2.1.1 întreprinderile patronilor neînregistrați și a salariaților acestora

O problemă deosebită cu care se confruntă aproape toate țările în tranziție o constituie ritmurile rapide de schimbare în demografia întreprinderilor (patronilor), fapt care se reflectă asupra calității registrului (repertoriului) statistic. Ținând cont de faptul, că registrul este baza tuturor cercetărilor statistice, calitatea acestuia are un impact direct asupra volumului părții economiei neînregistrate. Există cazuri, când unitățile economice desfășoară o activitate economică legală, dar sînt absente în fișier și, prin urmare, nu sînt incluse în cercetările statistice și în calculele produsului intern brut, fapt care afectează complexitatea și veridicitatea acestuia.

Cu sursele statistice disponibile am găsit posibilitatea de a elabora o metodă care poate elimina efectele absenței în fișierele statistice ale unităților economice. Realizarea acesteia a fost posibilă, în primul rînd, prin utilizarea **informației cererii și ofertei forței de muncă**, care constă în determinarea numărului persoanelor ocupate în economia neobservată prin confruntarea numărului acestora din Ancheta asupra Forței de Muncă în Gospodării (care cuprinde toate persoanele ocupate, inclusiv și cele în sectorul neformal) cu cel obținut în Ancheta Statistica întreprinderilor (Ancheta Structurală), care din motive cunoscute, cuprinde numai numărul persoanelor angajate oficial.

Prima fază de lucru a constat în a compara numărul patronilor și salariaților acestora din Anchetele asupra Forței de Muncă în Gospodării și Statistica întreprinderilor. Compararea a fost făcută pentru toate activitățile, chiar și pentru cele slab reprezentate în Ancheta Statistica întreprinderilor. Analiza informației obținute demonstrează structura neomogenă a întreprinderilor (talie, tipul activității, volumul producției, etc), fapt, care ne impune divizarea acestora pe grupe, în rezultatul căreia, considerăm, că estimarea producției va fi mai veridică.

Pentru Ancheta Structurală ansamblul general al unităților cuprinse în cercetare a fost divizat în două grupări:

unități cercetate exhaustiv (de la 20 și peste salariați, ponderea cărora în numărul întreprinderilor active este de 15%);

unități cercetate prin sondaj (de la 1 la 19 cu o pondere de 85% din numărul întreprinderilor active). Reieșind din faptul, că grupa de întreprinderi de la 1 la 19 este cea mai numeroasă și mai neomogenă a fost luată decizia divizării acesteia în două subgrupe: de la 1 la 10 și de la 11 la 19.

Analiza datelor patronilor de la 1 la 10 a arătat, că în această subgrupă sînt înregistrați patroni cu «0» salariați, fapt care ne permite majorarea numărului de lucrători pe cont propriu din această categorie.

Calculul patronilor neînregistrați și salariaților acestora pe aceste trei grupe (de la 1 la 10; de la 11 la 19; de la 20 și peste) și pe activități economice se prezintă în tabelele ce urmează.

Patronii neînregistrați cu salariați de la 1 la 10

persoane

Tabela nr. 1

Activități economice	Ancheta asupra Forței de Muncă în Gospodării				Ancheta Structurală				Neînregistrați			
	patroni		salariați		patroni		salariați		patroni		salariați	
	2000	2001	2000	2001	2000	2001	2000	2001	2000	2001	2000	2001
Agricultura pescuitul (A+B)	397	380	1192	2215	54	8	105	7	343	372	1087	2208
Industria (C+D+E)	656	264	2179	915	113	165	412	370	543	99	1767	545
Construcții	247	183	1322	831	55	62	196	182	192	121	1126	649
Comerț cu ridicata și cu amănuntul...	4284	3334	14130	10724	577	610	1203	1457	3707	2724	12927	9267
Hoteluri și restaurante	408	288	1244	1293	50	40	109	122	358	248	1135	1171
Transport, depozitare și comunicații	192	239	307	310	55	63	106	159	137	176	201	151
Alte activități de servicii comerciale și personale	947	468	2266	1388	139	161	324	299	808	307	1942	1089
Total	7131	5156	22640	17676	1043	1109	2455	2596	6088	4047	20185	15080

Patronii neînregistrați cu salariați de la 11 la 19

persoane

Tabela nr. 2

Activități economice	Ancheta asupra Forței de Muncă în Gospodării				Ancheta Structurală				Neînregistrați			
	patroni		salariați		patroni		salariați		patroni		salariați	
	2000	2001	2000	2001	2000	2001	2000	2001	2000	2001	2000	2001
Agricultura pescuitul (A+B)	68	331	1354	5869	2	13	26	70	66	318	1328	5799
Industria (C+D+E)		174		2351		47		339		127		2012
Comerț cu ridicata și cu amănuntul... Hoteluri și restaurante		255		3504		89		769		166		2735
Transport, depozitare și comunicații	36	126	435	1506	2	5	10	50	34	121	425	1456
Alte activități de servicii comerciale și personale	55		666		9		76		46		590	
Total	159	1078	2455	16104	13	202	112	1357	146	876	2343	14747

Patronii neînregistrați cu salariați de la 20 și peste

persoane

Tabela nr. 3

Activități economice	Ancheta asupra Forței de Muncă în Gospodării				Ancheta Structurală				Neînregistrați			
	patroni		salariați		patroni		salariați		patroni		salariați	
	2000	2001	2000	2001	2000	2001	2000	2001	2000	2001	2000	2001
Agricultura..., pescuitul (A+B)	258	493	56123	74368	64	59	3944	3661	194	434	52179	70707
Industria (C+D+E)	158	266	10656	20084	53	22	2391	1547	105	244	8265	18537
Construcții		54		3036		5		72		49		2964
Comerț cu ridicata și cu amănuntul... Hoteluri și restaurante	147	88	4126	3442	71	29	1309	862	76	59	2817	2580
Alte activități de servicii comerciale și personale	86	92	5231	5508	12	8	168	136	74	84	5063	5372
Total	673	1157	77195	111238	216	158	8345	6768	457	999	68850	104470

E necesar de menționat, că pentru fiecare activitate economică s-a efectuat o analiză și o confruntare cu toate sursele disponibile și s-a optat pentru fiecare, ținând cont că o modificare a cifrelor din Ancheta asupra Forței de Muncă în Gospodării pentru o activitate trebuie compensată într-o alta, sau alte activități pentru respectarea totalului. La sfârșitul acestei prime faze s-a ajuns la

determinarea numărului patronilor (întreprinderilor) și salariaților neînregistrați ai acestora.

Faza următoare constă în determinarea acelei părți din producție care corespunde acestei diferențe a forței de muncă.

Aceasta s-a realizat în baza informației Anchetei Structurale și informației statisticii muncii. Luînd în considerație că veniturile patronilor, ca regulă, sînt mai superioare decît cele ale salariaților, producția acestora a fost estimată prin multiplicarea producției pe cap de lucrător (patroni plus salariați), obținută din Ancheta Structurală și numărul patronilor neînregistrați. Metoda de lucru a fost utilizată pentru toți patronii neînregistrați, grupați pe clase de mărime și activități economice. Aici e necesar de subliniat, că la calcularea producției am pornit de la ipoteza că productivitatea muncii persoanelor ocupate oficial este aceeași ca și pentru persoanele neînregistrate.

Producția pentru salariații acestora a fost calculată pornind de la salariul mediu lunar pe activitate, numărul salariaților neînregistrați și a lunilor lucrate pe an (ținînd cont de caracterul sezonier al activităților economice). Analizînd salariile medii pe forme de proprietate și activități economice s-a ajuns la concluzia că salariile formate în sectorul privat au tendința de a fi subestimate pentru a nu plăti contribuțiile sociale în deplin volum în fondurile sociale de asigurare. În rezultat, la estimarea producției pentru salariați s-a utilizat salariul mediu din sectorul public, care este mai adevărat și mai relevant, cu excepția activităților sănătate, învățămînt și cultură, pentru care s-a utilizat salariul mediu din sectorul privat.

Consumul intermediar pentru patronii neînregistrați și salariații acestora a fost estimat, utilizînd ponderea consumului intermediar pe activitățile economice respective obținută în statistica oficială. Rezultatele obținute se prezintă în tabelele ce urmează.

Valoarea adăugată brută estimată pentru patronii neînregistrați și salariații acestora distribuită pe grupe

De la 1 la 10

mii lei

Tabela nr.4

Activități economice	Producția		Consumul intermediar		Valoarea adăugată brută	
	2000	2001	2000	2001	2000	2001
Agricultura, economia vînatului, silvicultura și pescuitul (A+B)	5990	43377	3088	22421	2902	20956
Industria (C+D+E)	24904	28779	17367	21130	7537	7649
Construcții	18146	11362	11595	8601	6551	2761
Comerț cu ridicata și cu amănuntul...	103135	80387	16710	16137	86425	64250

Hoteluri și restaurante	7556	10298	4413	6135	3143	4163
Transport, depozitare și comunicații	26953	31984	16011	21749	10942	10235
Alte activități de servicii comerciale și personale	22893	23734	12343	11924	10550	11810
Total	209577	229921	81527	108097	128050	121824
din care non-agricol	203587	186544	78439	85676	125148	100868

De la 11 la 19

mii lei

Tabela nr.5

Activități economice	Producția		Consumul intermediar		Valoarea adăugată brută	
	2000	2001	2000	2001	2000	2001
Agricultura, economia vînatului, silvicultura și pescuitul (A+B)	4688	27605	2410	14079	2278	13526
Industria (C+D+E)		32234		19083		13151
Comerț cu ridicata și cu amănuntul...		23924		4803		19121
Hoteluri și restaurante	1925	11482	1124	6996	801	4486
Transport, depozitare și comunicații	7041		4183		2858	
Alte activități de servicii comerciale și personale		26011		10865		15146
Total	13654	121256	7717	55826	5937	65430
din care non-agricol	8966	93651	5307	41747	3659	51904

De la 20 și peste

mii lei

Tabela nr.6

Activități economice	Producția		Consumul intermediar		Valoarea adăugată brută	
	2000	2001	2000	2001	2000	2001
Agricultura, economia vînatului, silvicultura și pescuitul (A+B)	180518	269053	92786	137217	87732	131836
Industria (C+D+E)	103912	332761	77666	271287	26246	61474
Construcții		36641		27737		8904
Comerț cu ridicata și cu amănuntul...	21544	21984	9738	4311	11806	17673
Hoteluri și restaurante	25110	37375	14664	22649	10446	14726
Alte activități de servicii comerciale și personale	5505	31221	1729	16854	3776	14367
Total	336589	729035	196583	480055	140006	248980
din care non-agricol (156071	459982	103797	342838	52274	117144

2.1.2 Întreprinderile lucrătorilor pe cont propriu, ajutorilor familiari și membrilor cooperativelor

După cum s-a mai menționat, Ancheta asupra Forței de Muncă în Gospodării, este unicul instrument prin care se poate măsura complexitatea și interacțiunea fenomenelor de pe piața forței de muncă. Actualele anchete legate de forța de muncă din întreprinderi (statistica muncii) nu analizează decît un segment al populației ocupate (salariații), în timp ce lucrătorii pe cont propriu, patronii, cei care își ajută familia într-o activitate economică sau membrii cooperativelor rămîn în afara sferei de cercetare statistică. Cu alte cuvinte, Ancheta asupra Forței de Muncă în Gospodării, pe de o parte, reprezintă populația ocupată, pe de altă parte - statutul profesional al acesteia. Ultimul reprezintă situația deținută de o persoană în funcție de modul de obținere a veniturilor prin activitatea exercitată.

Fenomenul ocupației neînregistrate e mai răspîndit pentru categoria de lucrător pe cont propriu (în aa.2000 și 2001 ponderea acestora în populația activ ocupată a constituit respectiv 29% și 31%), care în același timp reprezintă atît o sursă esențială de atragere a brațelor de muncă, cît și de formare a veniturilor.

Lucrător pe cont propriu - persoana care-și exercită activitatea fie în unitatea proprie, fie cu ajutorul unui utilaj propriu, fie pe baza dotării sale

personale, dar nu are angajat nici un salariat, putînd fi sau nu ajutat de membrii familiei care nu sînt remunerați pentru aceasta.

Ajutor familial (neremunerat) - persoana care-și exercită activitatea într-o unitate economică familială ce aparține unui membru al gospodăriei sau unei rude, pe care o ajută și pentru care nu primește remunerație sub formă de salariu sau plată în natură (precum un salariat ce efectuează aceeași muncă).

Membru al unei cooperative este lucrător ocupat în întreprinderea personală, cooperativă, care produce mărfuri și servicii, în care fiecare membru are drepturi egale de rînd cu alți membri la hotărîrea întrebărilor de organizare a producerii, realizării și (sau) a altor laturi de activitate a unității, de investire și repartizare a venitului unității între membrii ei. Atenționăm, că «salariații» cooperativelor de producere nu fac parte din grupa dată.

Toate aceste trei categorii au fost cuprinse în Ancheta asupra Forței de Muncă în Gospodării, atît în activitatea principală, cît și în cea secundară. Ultimii au fost recalculați la echivalentul ocupației complete, pornind de la orele lucrate pe săptămîină. Valoarea adăugată brută a lucrătorilor pe cont propriu, a ajutoilor familiari cît și a membrilor cooperativelor a fost estimată, reieșind din numărul acestora pe activități economice, salariul mediu pe lună (diferențierea căruia a fost primită aceeași ca și pentru salariații patronilor neînregistrați) și numărul lunilor lucrate pe an. Extrapolarea a fost efectuată în baza a 12 luni, presupunînd că dacă o lună este concediul lor anual, atunci categoriile menționate au făcut economiile necesare, echivalente unui salariu lunar. La estimarea consumului intermediar pentru lucrătorii pe cont propriu și membrii unui cooperativ au fost utilizate ponderile consumului intermediar formate în statistica oficială pentru microîntreprinderi (cu excepția lucrătorilor pe cont propriu din construcții, care nu suportă cheltuieli de producție). În ceea ce privește producția pentru ajutoirii familiari, aceasta nu se afectează cu consum intermediar, dat fiind faptul, că categoria dată de lucrători, personal, nu suportă cheltuieli de producție. Rezultatele se prezintă în tabelele ce urmează.

**Valoarea adăugată brută estimată
pentru lucrătorii pe cont propriu și ajutoirii familiari**

mii. lei

Tabela nr.7

Activități economice	Lucrători pe cont propriu și ajutoiri familiari, persoane*		Producția		Consumul intermediar		Valoarea adăugată brută	
	2000	2001	2000	2001	2000	2001	2000	2001
Agricultura, pescuitul (A+B)	517133	546116	2762067	3686337	1248511	1646692	1513556	2039645
Industria (C+D+E)	5417	5463	112254	179785	70323	129799	41931	49986
Construcții	11042	12134	64376	105081			64376	105081

Activități economice	Lucrători pe cont propriu și ajutoi familiali, persoane*		Producția		Consumul intermediar		Valoarea adăugată brută	
	2000	2001	2000	2001	2000	2001	2000	2001
Comerț cu ridicata și cu amănuntul...	41283	42969	563990	713491	111460	141752	452530	571739
Hoteluri și restaurante	607	548	5545	10595	2806	6344	2739	4251
Transport, depozitare și comunicații	4564	5826	129420	259739	88782	186756	40638	72983
Alte activități de servicii comerciale și personale	11307	6736	82991	52554	25569	28749	57422	23805
Total	591353	619792	3720643	5007582	1547451	2140092	2173192	2867490
din care non agricol	74220	73676	958576	1321245	298940	493400	659636	827845

**Valoarea adăugată brută
estimată pentru membrii unor cooperative**

mii. lei

Tabela nr.8

Activități economice	Membrii unor cooperative, persoane*		Producția		Consumul intermediar		Valoarea adăugată brută	
	2000	2001	2000	2001	2000	2001	2000	2001
Agricultura, pescuitul (A+B)	2149	4365	12814	40568	6587	20690	6227	19878
Industria (C+D+E)	186	1119	6414	47800	4471	35811	1943	11989
Construcții	141	295	2277	10513	1455	7958	822	2555
Comerț cu ridicata și cu amănuntul...	629	593	8664	9957	1733	1997	6931	7960
Hoteluri și restaurante		60		859		520		339
Transport, depozitare și comunicații	328	1175	7193	47343	4273	34371	2920	12972
Alte activități de servicii comerciale și personale	135	2258	823	34055	264	12653	559	21402
Total	3568	9865	38185	191095	18783	114000	19402	77095
din care non-agricol	1419	5500	25371	150527	12196	93310	13175	57217

- inclusiv activitatea secundară.

2.1.3 întreprinderile gospodăriilor casnice, cu producție destinată pieței

Sectorul neformal din economie include și producția gospodăriilor casnice destinată pieței, care corespunde producției de bunuri și servicii realizată (vîndută) la un preț economic sau schimbată pe piață și include producția agricolă și prelucrarea produselor agricole.

Producția agricolă (Agricultura). Procesul de reformare a activității «agricultura», a condus la crearea celor trei grupe de producători:

întreprinderi agricole, unde, pe lîngă întreprinderile de stat, societăți pe acțiuni, etc. sînt incluse și gospodăriile țărănești (de fermieri), care dețin 50 ha și peste terenuri agricole; această grupă include 1300 întreprinderi, din care 350 - fermieri;

gospodării țărănești (de fermier), care dispun de pînă la 50 ha terenuri agricole, precum și persoanele care au primit sectoare în contul cotelor de teren agricol echivalent cu 2 ha, dar n-au înregistrat gospodăria lor agricolă în modul stabilit (circa 500 mii la număr);

gospodării personale auxiliare ale cetățenilor, care-și desfășoară activitatea agricolă de cultivare a culturilor agricole (pe sectoarele de teren atribuite pentru case, anexe gospodărești și grădini atît din intravilan, cît și din extravilan) și creștere (îngrijire) a animalelor și păsărilor în gospodăria personală auxiliară (circa 1 mii. gospodării).

Pentru întreprinderile agricole (grupa I) volumul producției se calculează, reieșind din statistica exhaustivă, ajustată, pe de o parte, cu producția agricolă a întreprinderilor pentru care agricultura reprezintă o activitate secundară, pe de altă parte, cu volumul producției estimat în legătură cu evaziunea fiscală (metoda de estimare a căreia se descrie în capitolul «Economia ascunsă în sectorul formal»).

Producția agricolă pentru sectorul individual se determină în baza cercetărilor statistice, care reprezintă un studiu complex, obiectivul principal al căruia este observarea statistică asupra activității agricole a producătorilor mici agricoli - gospodăriilor țărănești (de fermier) și gospodăriilor personale auxiliare ale cetățenilor, cărora în ansamblu le revin sub 70% din producția globală agricolă. Obiectul cercetării pentru aceste două grupe sînt gospodăriile populației. Chestionarul A privind cercetarea activității agricole a gospodăriilor personale auxiliare ale cetățenilor și a gospodăriilor țărănești (de fermier) conține date de identificare, caracteristica gospodăriei vizînd suprafața terenurilor în folosință, suprafața însămînțată, plantată și recoltarea roadei, vînzarea produselor proprii, evoluția efectivului de animale și păsări, întreținerea animalelor și obținerea producției animale în gospodărie și greutatea animalelor și păsărilor.

În scopul obținerii unei informații mai detaliate și reprezentative vizînd gospodăriile țărănești care prelucrează pămîntul individual, în afara studiului de bază, efectuat în bază permanentă, adăugător, prin extragerea cercului gospodăriilor țărănești cu suprafața mai mică de 50 ha, se efectuează două cercetări unice: **din iunie** - conform Chestionarului B «Suprafețele însămînțate cu culturi agricole pentru recolta anului în gospodăriile țărănești (de fermier)» și **din**

decembrie - conform Chestionarului C «Recolta globală obținută în gospodăriile țărănești (de fermier)».

Extinderea datelor se efectuează separat pe gospodăriile populației și cele țărănești (de fermier) prin aplicarea coeficienților de pondere calculați, ținând cont de suprafața terenurilor gospodăriilor investigate și a suprafeței totale a sectoarelor respective din satul, primăria, județul respectiv. La extinderea datelor privind suprafețele însămânțate și recolta culturilor agricole în gospodăriile țărănești (de fermier) se ține cont de informația obținută în cadrul cercetărilor unice ale acestor gospodării, precum și de informația din surse externe (Cadastrul Funciar General al Republicii Moldova, rapoarte statistice prezentate de primăriile satelor) privind suprafața totală a terenurilor de pe lângă casă, a grădinilor, terenurilor atribuite gospodăriilor țărănești (de fermier), efectivele de animale și păsări în gospodăriile personale auxiliare ale populației etc..

Producția (vegetală și animală) pentru fiecare categorie de gospodărie în expresie valorică se determină reieșind din cantitățile principalelor produse agricole pentru perioada de referință și prețul mediu de realizare al acestora.

Producția agricolă, nu este unica sferă ce prezintă interes din punct de vedere al proporțiilor sectorului neformal. **Prelucrarea produselor agricole (Industria prelucrătoare)** în condiții casnice reprezintă, de asemenea, un interes deosebit. Producția de bunuri pentru această activitate se calculează în baza datelor cercetărilor bugetelor casnice pentru următoarele categorii: vinuri și vinuri brute; produse lactate; conserve din legume și fructe; mezeluri și conserve din carne; untdelemn etc.

Calcululele se efectuează după următoarea schemă:

- produse obținute în rezultatul prelucrării materiei prime agricole (în mediu la numărul familiilor cercetate) în expresie naturală;
- mărimea medie a unei familii;
- prețul pentru o unitate;
- numărul mediu al populației.

Estimările privind producția destinată pieței pentru agricultură și industria prelucrătoare se prezintă în tabela nr.9

mii. lei

Tabela nr.9

	Producția		Consumul intermediar		Valoarea adăugată brută	
	2000	2001	2000	2001	2000	2001
Agricultura	1076200	1113797	497799	531381	578401	582416
Industria prelucrătoare	46789	54135	28027	32481	18762	21654
Total	1122989	1167932	525826	563862	597163	604070

2.2 Producția gospodăriilor casnice pentru autoconsum

Conform Hotărîrii Conferinței a 15 a Statisticienilor Muncii producția întreprinderilor necorporative a gospodăriilor casnice, produsă exclusiv pentru autoconsum **nu face parte din sectorul neformal** și se tratează ca element separat al economiei neobservate. Aici se include producția agricolă, prelucrarea produselor agricole, construcția caselor individuale, chiria imputată și serviciile personalului angajat în gospodăriile particulare.

Dat fiind faptul, că aceleași întreprinderi necorporative a gospodăriilor casnice produc atât producție destinată pieței (pentru vânzare), cât și nedestinată pieței (pentru autoconsum), sursele de informație și metodele de estimare a producției agricole și prelucrării produselor agricole pentru autoconsum sînt identice celor utilizate pentru calcularea producției agricole și prelucrării produselor agricole pentru vânzare (sectorul neformal).

Important e de menționat, că în produsul intern brut, **pentru activitatea «agricultura»** (sectorul neformal) și producția gospodăriilor casnice pentru autoconsum a fost inclusă producția obținută anume prin intermediul indicatorilor reflectați în chestionarele «A», «B» și «C», din considerente că această informație este obținută prin metoda directă de cercetare a activității în cauză și este mai precisă decît cea obținută din alte surse de informație.

Construcția caselor individuale (Construcții). Informația privind construcția caselor de locuit individuale se colectează în baza datelor rapoartelor statistice specializate în acest domeniu. Drept bază pentru întocmirea acestora servesc datele din procesul verbal de primire - predare în exploatare a obiectelor de construcție întocmit în ordinea stabilită. Rapoartele se prezintă separat pe localitățile urbane și rurale și conțin informația privind, atât suprafața caselor de locuit, cât și valoarea propriu zisă a acestora cu divizarea valorii construcțiilor de bază și a acareturilor. Plus la aceasta a fost dedusă valoarea subestimată, în comparație cu cheltuielile de facto suportate, a caselor de locuit (la înregistrarea acestora de către proprietari în organele respective), reieșind din suprafața totală a acestora și prețul de piață a unui metru pătrat.

Chiria imputată (Tranzacții imobiliare). Gospodăriile populației care locuiesc în case și apartamente proprii se tratează drept întreprinderi separate necorporative producătoare de servicii locative pentru autoconsum. Această activitate, pentru capitală și orașele mai mari, se estimează reieșind din suprafețele în proprietatea privată și prețul de piață obținut în rezultatul cercetărilor organizațiilor care prestează servicii de intermediere vizînd arenda locuințelor individuale, iar pentru localitățile rurale - reieșind din suprafață și cheltuielile curente suportate (plata serviciilor pentru întreținerea locuințelor, costul materialelor procurate pentru reparații curente, costul reparațiilor curente efectuat de organizații terțe, impozit pe imobil și funciar și consumul de capital fix).

Serviciile personalului angajat în gospodăriile particulare. Această categorie cuprinde activități ale personalului angajat în gospodăriile personale, cum ar fi cameriste, bucătari, ospătari, servitori, majordomi, spălătorese, grădinari, portari, șoferi, paznici, guvernante, dădace cu ziua etc., numărul cărora a fost

obținut prin intermediul Anchetei asupra Forței de Muncă în Gospodării. Valoarea adăugată brută (echivalentă producției) pentru această categorie a fost estimată pornind de la salariul mediu format pe economie și numărul acestora.

Rezultatele obținute privind producția pentru autoconsum (consum final) se prezintă în tabela nr.10.

mii lei

Tabela nr.10

Activități economice	Producția		Consumul intermediar		Valoarea adăugată brută	
	2000	2001	2000	2001	2000	2001
Agricultura	4599000	4748293	2127281	2295359	2471719	2452934
Industria prelucrătoare	303403	494886	182088	296931	121315	197955
Construcții	66895	91723	46827	69433	20068	22290
Tranzacții imobiliare	521249	531791	208500	212717	312749	319074
Activități ale personalului angajat în gospodării personale	42106	22724			42106	22724
Total	5532653	5889417	2564696	2874440	2967957	3014977

2.3 Economia ascunsă în sectorul formal

Includerea activităților în economia ascunsă ține seama de două criterii:

sînt activități producătoare de bunuri și servicii;
sînt activități legale.

În concordanță cu definiția ei din Sistemul Conturilor Naționale (paragraful 6.34), economia ascunsă se referă la întreaga producție legală neînregistrată de organele administrative și fiscale și neraportată lor de către agenții economici pentru:

evaziune a impozitelor;
evaziune a contribuțiilor de asigurări sociale;
nerespectarea legii în privința salariului minim;
necompletarea chestionarelor administrative fiscale sau statistice, etc.

Estimarea evaziunii fiscale. Pînă în prezent statisticienii moldoveni au încercat estimarea pe de o parte a evaziunii fiscale (p.2.3.1) și pe de altă parte a muncii desfășurate «la negru» (p.2.3.2).

2.3.1 Producția ascunsă deliberat a întreprinderilor sectorului formal.

În această grupă sînt cuprinse ansamblul unităților economice din sectorul formal, care își înregistrează activitatea la organele juridice, fiscale și de securitate socială. Această categorie acoperă producția ascunsă (subterană) a unităților economice legale, dar care prezintă rezultate financiare (declarații) false în scop de evaziune fiscală. În acest caz există omisiuni, nu datorită absenței unităților productive, ci datorită evaluării incorecte a activităților lor. Această disimulare se poate prezenta sub forma unei falsificări, dar și prin acțiuni mai subtile, profitînd de cazurile limită ale legii. De mai multe ori, anumite forme de remunerare în natură sînt contabilizate drept cheltuieli de consum ale întreprinderilor cu o reducere a sarcinilor fiscale și de securitate socială ale salariaților și ale întreprinderii însăși. De aici, una din preocupările principale ale statisticienilor o constituie identificarea tuturor activităților în care se realizează venituri ce scapă observării statistice sau financiar-contabile. În acest scop, **Inspectoratul Fiscal Principal de Stat de pe lângă Ministerul Finanțelor al Republicii Moldova (IFPS)** prezintă în adresa Departamentului Statistică și Sociologie informația cuprinsă în formularul nr. 4-SF «Raport privind activitatea de control» care se generalizează la nivel de Inspectorat Fiscal Principal de Stat și include datele din toate oficiile fiscale teritoriale, precum și a celor din Garda Financiară.

Raportul se întocmește în baza actelor și deciziilor adoptate, datelor din registrele respective, planurilor de control, fișelor personale și alte informații necesare, care sînt la dispoziția subdiviziunilor structurale ale serviciului fiscal, și include datele privind impozitele, taxele, plățile obligatorii, precum și amenzile și penalitățile, calculate și încasate la buget. Plus la aceasta în raport se indică și numărul contribuabililor supuși controalelor de toate organele fiscale, respectiv la care din ei s-au stabilit încălcări ale legislației fiscale, ambele categorii specificîndu-se pe numărul persoanelor juridice și fizice.

E necesar de menționat că din numărul contribuabililor prezentați de IFPS, pe de o parte, au fost excluși cei care nu plătesc impozite pe produs și import, pe de altă parte, din suma totală a impozitelor și taxelor suplimentar calculate au fost selectate numai impozitele pe produs și import (tabela nr.11), adică cele prelevate proporțional cu cantitatea sau valoarea bunurilor și serviciilor produse, comercializate sau importate de rezidenți.

Informația prezentată de IFPS

persoane	Tabela nr. 11
Indicatorii	a. 2001
Numărul contribuabililor supuși controalelor	28855
din care:	
persoane juridice	15434
persoane fizice	13421
Numărul contribuabililor la care au fost stabilite încălcări	20155
din care:	
persoane juridice	9947
persoane fizice	10208
Impozite pe produs și import suplimentar calculate, mii. lei	68849
din care:	
persoane juridice	62829
persoane fizice	6020

Dat fiind faptul, că actualmente, posibilitățile IFPS nu permit prezentarea informației sus numite pe activități economice, la moment, aceasta a fost divizată în funcție de numărul întreprinderilor **active din Registrul Național al Unităților Statistice (RENUS)**.

Numărul întreprinderilor cu dreptul de persoană juridică și fizică divizat pe activități economice în funcție de numărul întreprinderilor active din RENUS

Persoane	Tabela nr. 12					
Activități economice	Anii					
	2000			2001		
	juridici	fizici	total	juridici	fizici	total
Agricultura, economia vînatului, silvicultura și pescuitul (A+B)	1568	1949	3517	1200	1987	3187
Industria (C+D+E)	2765	2779	5544	2812	2839	5651
Construcții	1194	478	1672	1229	496	1725
Comerț cu ridicata și cu amănuntul; repararea autovehiculelor,	9342	26733	36075	10016	26745	36761
Hoteluri și restaurante	475	1211	1686	531	1295	1826

Activități economice	Anii					
	2000			2001		
	juridici	fizici	total	juridici	fizici	total
Transport, depozitare și comunicații	1032	2194	3226	1256	2280	3536
Alte activități de servicii colective, sociale și personale	2877	2534	5411	3510	2741	6251
Total	19253	37878	57131	20554	38383	58937

Pentru viitor, în rezultatul încheierii acordului de colaborare reciprocă între DSS și IFPS, ultimul va prezenta în adresa DSS baza de date a contribuabililor, inclusiv a celor supuși controalelor, care va conține și codul fiscal al contribuabililor, regăsit în RENUȘ, și prin intermediul căruia va fi posibilă identificarea genului de activitate economică actualizat, fapt care va conduce atât la estimarea mai precisă a evaziunii fiscale pe activități economice, cât și la analiza (pe activități economice) rezultatelor obținute.

În baza Legii Republicii Moldova «Privind taxa pe valoarea adăugată», aceasta se calculează conform cotei, stabilite în mărime de 20 la sută față de volumul impozabil, ce a fost determinat, reieșindu-se din prețurile și tarifele ce nu includ taxa pe valoarea adăugată (TVA) și accizul. De regulă, această cotă, se aplică de întreprinderile producătoare de mărfuri (lucrări, servicii) la volumul impozabil, calculat în prețurile de piață. Conform aceleiași cote la aceste întreprinderi se calculează TVA pornind de la sumele stabilite în urma controlului neincluse în volumul impozabil și neevidențiate în documentele de achitare și însoțire a TVA, obținute de la comercializarea mărfurilor de producție proprie, a materiei prime, cât și a mărfurilor de import.

Reieșind din sumele impozitelor suplimentar calculate și cotele stabilite ale acestora a fost estimată producția ascunsă **pentru întreprinderile la care au fost stabilite încălcări**. Rezultatele se prezintă în tabelele nr. 13 și 14.

**Impozitele calculate suplimentar
pentru întreprinderile la care au fost stabilite încălcări**

mii lei

Tabela nr.13

Activități economice	2000			2001		
	juridici	fizici	total	juridici	fizici	total
Agricultura, economia vînatului, silvicultura și pescuitul (A+B)	5673	193	5866	3668	312	3980
Industria (C+D+E)	10004	276	10280	8596	445	9041
Construcții	4320	47	4367	3757	78	3835
Comerț cu ridicata și cu amănuntul...	33800	2653	36453	30617	4194	34811
Hoteluri și restaurante	1719	120	1839	1623	203	1826
Transport, depozitare și comunicații	3734	218	3952	3839	358	4197
Alte activități de servicii comerciale și personale	10409	252	10661	10729	430	11159
Total	69659	3759	73418	62829	6020	68849

**Producția estimată pentru
întreprinderile la care au fost stabilite încălcări**

mii lei

Tabela nr.14

Activități economice	2000			2001		
	juridici	fizici	total	juridici	fizici	total
Agricultura, economia vînatului, silvicultura și pescuitul (A+B)	28367	966	29333	18341	1558	19899
Industria (C+D+E)	50021	1378	51399	42979	2226	45205
Construcții	21601	237	21838	18784	389	19173
Comerț cu ridicata și cu amănuntul...	169006	13254	182260	153087	20972	174059
Hoteluri și restaurante	8594	600	9194	8116	1015	9131
Transport, depozitare și comunicații	18670	1088	19758	19197	1788	20985
Alte activități de servicii comerciale și personale	52048	1257	53305	53648	2149	55797
Total	348307	18780	367087	314152	30097	344249

Producția estimată pentru întreprinderile la care au fost stabilite încălcări a fost extrapolată la totalitatea agenților economici **activi** divizați pe activități economice conform RENUȘ, afectată cu o pondere a consumului intermediar formată pe activitățile economice respective în statistica oficială, obținându-se, în final, valoarea adăugată brută. Rezultatele sînt prezentate în tabelele nr. 15, 16, 17.

**Producția extrapolată
la totalitatea agenților economici, conform RENUȘ**

mii lei

Tabela nr.15

Activități economice	2000			2001		
	juridici	fizici	total	juridici	fizici	total
Agricultura, economia vînatului, silvicultura și pescuitul (A+B)	55848	3195	59043	37608	5795	43403
Industria (C+D+E)	98482	4555	103037	88128	8279	96407
Construcții	42528	783	43311	38517	1446	39963
Comerț cu ridicata și cu amănuntul...	332739	43818	376557	313902	77994	391896
Hoteluri și restaurante	16918	1985	18903	16642	3776	20418
Transport, depozitare și comunicații	36757	3596	40353	39363	6649	46012
Alte activități de servicii comerciale și personale	102471	4156	106627	110004	7993	117997
Total	685743	62088	747831	644164	111932	756096

**Consumul intermediar estimat
pentru totalitatea agenților economici, conform RENUȘ**

mii lei

Tabela nr.16

Activități economice	2000			2001		
	juridici	fizici	total	juridici	fizici	total
Agricultura, economia vînatului, silvicultura și pescuitul (A+B)	28762	1645	30407	21625	3332	24957
Industria (C+D+E)	73862	3416	77278	66625	6259	72884
Construcții	29769	549	30318	25999	976	26975
Comerț cu ridicata și cu amănuntul...	145363	27659	173022	156354	49557	205911
Hoteluri și restaurante	9305	1592	10897	10251	2326	12577
Transport, depozitare și comunicații	22098	2553	24651	24027	5058	29085
Alte activități de servicii comerciale și personale	40989	1662	42651	51372	4814	56186
Total	350148	39076	389224	356253	72322	428575

**Valoarea adăugată brută estimată
pentru totalitatea agenților economici, conform RENUȘ**

mii lei

Tabela nr. 17

Activități economice	2000			2001		
	juridici	fizici	total	juridici	fizici	total
Agricultura, economia vînatului, silvicultura și pescuitul (A+B)	27086	1550	28636	15983	2463	18446
Industria (C+D+E)	24620	1139	25759	21503	2020	23523
Construcții	12759	234	12993	12518	470	12988
Comerț cu ridicata și cu amănuntul...	187376	16159	203535	157548	28437	185985
Hoteluri și restaurante	7613	393	8006	6391	1450	7841
Transport, depozitare și comunicații	14659	1043	15702	15336	1591	16927
Alte activități de servicii comerciale și personale	61482	2494	63976	58632	3179	61811
Total	335595	23012	358607	287911	39610	327521

La îmbunătățirea majoră a estimărilor evaziunii fiscale a contribuit și efectuarea calculului separate pe agenții economici juridici și fizici. Astfel, numărul agenților economici juridici supuși controalelor în totalitatea agenților economici juridici activi din RENUȘ constituie 75 la sută, iar ponderea acestora în total agenții economici supuși controalelor - 53,5 la sută, cărora le revine 91,3 la sută din suma totală a impozitelor nedeclarate, fapt care pe de o parte justifică separarea agenților economici juridici de cei fizici, iar pe de altă parte, conduce la estimarea mai veridică a volumului producției ascunse.

Reieșind din faptul, că reprezentativitatea agenților economici supuși controalelor în total numărul agenților economici **activi**, conform datelor RENUȘ, este destul de semnificativă - circa 49 la sută în a. 2001 (în anii precedenți - pînă la 45%), și de faptul, că orice agent economic (reieșind din informația prezentată de IFPS) o dată în doi ani este supus controlului, considerăm că decizia de extrapolare a producției estimate la totalitatea agenților economici este corectă.

2.3.2 Estimarea muncii la negru. Un fenomen răspîndit, în perioada de tranziție, caracteristic pentru întreprinderile oficial înregistrate, este nedeclararea reală (în scop de evaziune fiscală) a numărului salariaților. La estimarea economiei «la negru» se pleacă de la ipoteza că aceasta nu a fost inclusă nici în ajustarea pentru fraudă și evaziune fiscală, nici în aceea operată pentru întreprinderile absente în fișier. **Deci, diferența dintre total salariați și cei declarați oficial se tratează în economia neobservată ca lucrători «la negru».** Fenomenul lucrătorilor «la negru» și a volumului producției produs de către aceștia nu se supune cercetărilor statistice directe, în legătură cu ce, pentru măsurarea proporțiilor acestora (a numărului lucrătorilor «la negru» și a producției lor) se utilizează diferite surse de informație și metode indirecte. Un suport informațional esențial în această direcție îl constituie Ancheta asupra Forței de Muncă în Gospodărie, care își propune evaluarea populației ocupate, un segment al căreia îl constituie statutul «salariați», numărul cărora se contrapune cu cel din Anchetele legate de Forța de Muncă din întreprinderi (statistica muncii). În Ancheta asupra Forței de Muncă în Gospodărie se disting două categorii de salariați - permanenți și temporari. Ultimii reprezintă un interes deosebit, din motivul că pot fi precăuțați, în unele cazuri, drept dovadă de existență a activității economice nedeclarate. Statistica muncii derivă din statistica exhaustivă a întreprinderilor, unde acestea se grupează în dependență de talie - peste 20 și sub 20 de salariați, de care fapt se ține cont în calcule. Aici e necesar să menționăm, că actualmente, multe întreprinderi (îndeosebi cele cu peste 20 salariați) nu lucrează sau lucrează parțial și o parte din salariații lor sînt în concedii forțate (în 2000 - 99757; în 2001 - 83280 salariați) care nu sînt plătiți, dar sînt declarați în înregistrările oficiale ale acestor întreprinderi. Deși Ancheta asupra Forței de Muncă în Gospodărie pune întrebări specifice în scopul identificării acestor lucrători, majoritatea din ei sînt clasificați sau ca șomeri sau ca salariați, dar în alte activități decît cele raportate de întreprinderile respective. Cu alte cuvinte, salariații în concediile forțate trebuie și au fost extrași din salariații

întreprinderilor cu 20 și peste. În consecință aceștia au fost adunați la lucrătorii «la negru».

Numărul total al lucrătorilor «la negru» a fost obținut prin diferența salariaților din Ancheta asupra Forței de Muncă în Gospodării (permanenți și temporari) și cei din rapoartele statistice (colectate în bază exhaustivă) legate de Forța de Muncă din întreprinderi (cu numărul de salariați peste 20 și sub 20), cu excepția celor în concedii forțate, precum și a salariaților patronilor neînregistrați. Rezultatele sînt prezentate în tabelele ce urmează.

Lucrătorii «la negru» pentru a. 2000

persoane

Tabela nr.18

Activități economice	Ancheta asupra Forței de Muncă în Gospodării			Salariații patronilor neînregistrați	Rapoartele statistice legate de Forța de Muncă din întreprinderi (cu excepția lucrătorilor în concedii forțate)			Lucrători «la negru»
	permanenți	temporari	total		cu 20 și peste	sub 20	total	
Agricultura..., pescuitul (A+B)	280114	6939	287053	54594	142221	11969	154190	78269
Industria (C+D+E)	155627	4429	160056	10032	102244	10700	112944	37080
Construcții	30361	3425	33786	1126	14985	4533	19518	13142
Comerț cu ridicata și cu amănuntul...	91816	10016	101832	15744	36701	29290	65991	20097
Hoteluri și restaurante	15717	1138	16855	6623	5890	2190	8080	2152
Transport, depozitare și comunicații	57883	1069	58952	791	42107	3936	46043	12118
Alte activități de servicii comerciale și personale	287397	4945	292342	2468	281441	3429	284870	5004
Total	918915	31961	950876	91378	625589	66047	691636	167862
din care non - agricol	638801	25022	663823	36784	483368	54078	537446	89593

Lucrătorii «la negru» pentru a. 2001

persoane

Tabela nr.19

Activități economice	Ancheta asupra Forței de Muncă în Gospodării			Salariații patronilor neînregistrați	Rapoartele statistice legate de Forța de Muncă din Întreprinderi (cu excepția lucrătorilor în concedii forțate)			Lucrători «la negru»
	permanenți	temporari	total		cu 20 și peste	sub 20	total	
Agricultura..., pescuitul (A+B)	239361	8713	248074	78714	128296	17418	145714	23646
Industria (C+D+E)	153605	4456	158061	21094	102443	11898	114341	22626
Construcții	25844	4966	30810	3613	13063	5337	18400	8797
Comerț cu ridicata și cu amănuntul...	91105	7532	98637	14582	31851	32733	64584	19471
Hoteluri și restaurante	17305	858	18163	7999	5672	2442	8114	2050
Transport, depozitare și comunicații	55930	1370	57300	151	41141	4646	45787	11362
Alte activități de servicii comerciale și personale	284875	3240	288115	8144	277925	850	278775	1196
Total din care non - agricol	868025	31135	899160	134297	600391	75324	675715	89148
	628664	22422	651086	55583	472095	57906	530001	65502

Metoda de estimare a producției pentru lucrătorii «la negru» este identică celei utilizate la calcularea producției salariaților patronilor neînregistrați. În cazul lucrătorilor «la negru» producția este echivalentă valorii adăugate brute, din motivul că patronii ascund numai fondul de salarizare a lucrătorilor «la negru», care în conformitate cu Sistemul Conturilor Naționale ține de valoarea adăugată brută.

Valoarea adăugată brută estimată pentru lucrătorii «la negru»

mii lei

Tabela nr.20

Activități economice	anii	
	2000	2001
Agricultura, economia vînatului, silvicultura și pescuitul (A+B)	255979	178439
Industria (C+D+E)	353289	312925
Construcții	76618	119188
Comerț cu ridicata și cu amănuntul...	151933	217622
Hoteluri și restaurante	9710	16018
Transport, depozitare și comunicații	107753	140263
Alte activități de servicii comerciale și personale	67273	120654
Total	1022555	1105109
din care non-agricol	766576	926670

2.4 Sinteza rezultatelor obținute

Sinteza rezultatelor privind estimarea elementelor economiei neobservate (sectorul neformal, producția gospodăriilor casnice pentru autoconsum, economia ascunsă în sectorul formal) se prezintă astfel:

mii lei

Tabela nr.21

Activități economice	Sectorul neformal		Producția gospodăriilor casnice pentru autoconsum		Economia ascunsă în sectorul formal		Total economia neobservată	
	2000	2001	2000	2001	2000	2001	2000	2001
Agricultura, economia vînatului, silvicultura și pescuitul (A+B)	578401	588036	2471719	2452934	28636	19693*	3078756	3060663*
Industria (C+D+E)	96419	165903	121315	197955	379048	336448	596782	700306
Construcții	71749	119301	20068	22290	89611	132176	181429	273767
Comerț cu ridicata și cu amănuntul...	557692	680743			355468	403607	913160	1084350
Hoteluri și restaurante	17129	27965			17716	23859	34845	51824
Transport, depozitare și comunicații	57358	96190			123455	157190	180813	253380
Alte activități de servicii comerciale și personale	72307	86530	354855	341798	131249	182465	558411	610793
Total	1451055	1764668	2967957	3014977	1125183	1255438	5544195	6035083
non-agricol	872654	1176632	496238	562043	1096547	1235745	2465439	2974420

* inclusiv producția estimată pentru lucrătorii „la negru” în activitatea „pescuitul”.

Analiza rezultatelor obținute ne permite să constatăm, că parametrii elementelor economiei neobservate (sectorul neformal, producția gospodăriilor casnice pentru autoconsum, economia ascunsă în sectorul formal) influențează considerabil produsul intern brut (PIB). Astfel, pentru anii 2000 și 2001 corectările, privind elementele economiei neobservate, în produsul intern brut au constituit respectiv 34,6% și 31,6%; din care sectorului neformal îi revine respectiv 9,1% și 9,2%; producției gospodăriilor casnice pentru autoconsum - 18,5% și 15,8%; activității ascunse în sectorul formal - 7,0% și 6,6%.

Cele mai esențiale corectări revin activităților «agricultura» și «comerț cu ridicata și cu amănuntul...»; 19,2% și 16,0% pentru agricultură, respectiv pentru aa. 2000 și 2001, iar pentru comerț - 5,8% și 5,7%, fapt confirmat în tabelele ce urmează.

Structura elementelor economiei neobservate, a.2000

Tabela nr.22

Valoarea adăugată brută (VAB) estimată în % față de:								
Activități economice	VAB a activităților economice respective				Produsul intern brut			
	sectorul neformal	producția gospodăriilor casnice pentru autoconsum	economia ascunsă în sectorul formal	TOTAL	sectorul neformal	producția gospodăriilor casnice pentru autoconsum	economia ascunsă în sectorul formal	TOTAL
Agricultura, economia vînatului, silvicultura și pescuitul (A+B)	14,2	60,7	0,7	75,6	3,6	15,4	0,2	19,2
Industria (C+D+E)	3,7	4,6	14,5	22,8	0,6	0,7	2,4	3,7
Construcții	16,6	4,6	20,7	41,9	0,5	0,1	0,5	1,1
Comerț cu ridicata și cu amănuntul... Hoteluri și restaurante	27,8		17,7	45,5	3,5		2,3	5,8
Transporturi și comunicații	15,2		15,8	31,0	0,1		0,1	0,2
Alte activități de servicii comerciale și personale	3,8		8,1	11,9	0,4		0,8	1,2
Total	10,5	29,1	8,1	47,7	9,1	18,5	7,0	34,6
din care non-agricol					5,5	3,1	6,8	15,4

Structura elementelor economiei neobservate, a.2001

Tabela nr.23

Valoarea adăugată brută (VAB) estimată în % față de:								
Activități economice	VAB a activităților economice respective				Produsul intern brut			
	sectorul neformal	producția gospodăriilor casnice pentru autoconsum	economia ascunsă în sectorul formal	TOTAL	sectorul neformal	producția gospodăriilor casnice pentru autoconsum	economia ascunsă în sectorul formal	TOTAL
Agricultura, economia vînatului, silvicultura și pescuitul (A+B)	13,8	57,4	0,5	71,7	3,0	12,9	0,1	16,0
Industria (C+D+E)	4,7	5,6	9,4	19,7	0,9	1,0	1,8	3,7
Construcții	20,4	3,8	22,7	46,9	0,6	0,1	0,7	1,4
Comerț cu ridicata și cu amănuntul...	29,8		17,6	47,4	3,6		2,1	5,7
Hoteluri și restaurante	16,8		14,3	31,1	0,1		0,1	0,2
Transporturi și comunicații	4,9		8,0	12,9	0,5		0,8	1,3
Alte activități de servicii comerciale și personale	2,3	9,3	4,9	16,5	0,5	1,8	1,0	3,3
Total	10,7	24,9	7,6	43,2	9,2	15,8	6,6	31,6
din care non-agricol					6,2	2,9	6,5	15,6

În concordanță cu datele din tabelele nr. 22 și 23, cota producției gospodăriilor casnice pentru autoconsum în PIB este destul de esențială - 18,5% și 15,8% respectiv pentru aa. 2000 și 2001. Activitatea gospodăriilor casnice în această direcție nu contravine legislației în vigoare și este stimulată de către organele de stat cu scopul de a micșora «încordarea» pe piața alimentară. În majorarea volumului producției gospodăriilor casnice, pe de o parte este mult pozitiv, deoarece populația își satisface o bună parte din necesități din producția proprie, pe de altă parte poartă un caracter negativ asupra structurii generale a economiei, micșorînd astfel producția-marfă și subminînd bazele economiei de piață.

În ceea ce privește sectorul neformal, acesta de asemenea reprezintă o parte considerabilă (9,1% și 9,2% respectiv pentru aa. 2000 și 2001) în PIB. Criteriul de neînregistrare a întreprinderilor, conduce la aceea că o bună parte din producătorii sectorului dat (lucrători pe cont propriu, ajutori familiali, membrii unor cooperative) nu plătesc impozite, fapt care afectează partea de venituri a bugetului statului.

După cum s-a mai menționat, activitatea ascunsă în sectorul formal, reprezintă 7,0% și 6,6% din PIB, cea mai mare parte din care este concentrată în industrie (2,4% și 1,8%) și comerț (2,2% și 2,1%). Aceasta se explică prin faptul, că contribuabilii, care practică activitățile în cauză, în conformitate cu legislația în vigoare, poartă o povară fiscală mai considerabilă, fapt care în final, conduce la evaziunea fiscală.

Structura elementelor economiei neobservate pentru aa. 2000 și 2001 în total economia neobservată se prezintă în diagramele nr. 1 și 2

Diagrama nr 1

a. 2000, procente

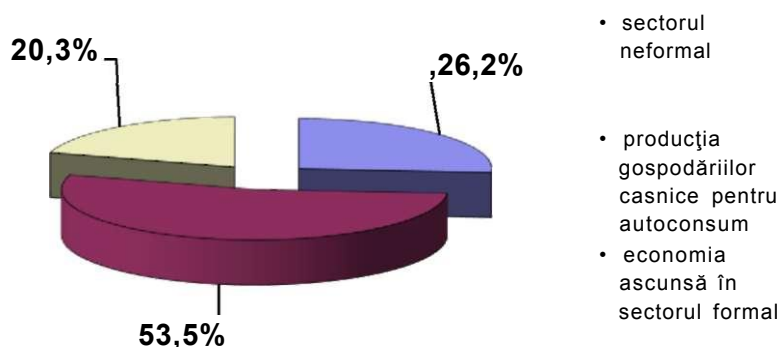
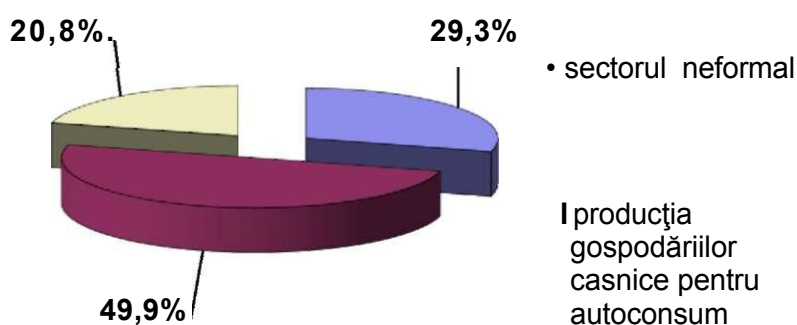


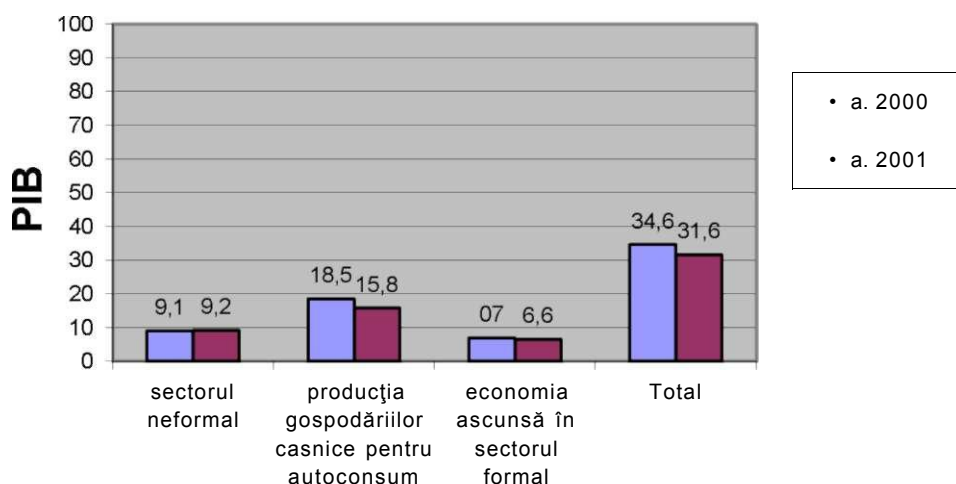
Diagrama nr.2

a. 2001, procente



Contribuția (în procente) elementelor economiei neobservate pentru aa. 2000 și 2001 la formarea produsului intern brut (PIB) se prezintă în graficul nr.1

Graficul nr.1



La estimarea elementelor economiei neobservate au fost utilizate atât **metode directe, cât și indirecte**. *Metoda directă* constă în cercetarea indicatorilor cantitativi și valorici (sau numai a unuia din ei), utilizați ulterior la direct în calcularea producției pentru activitatea respectivă.

Esența *metodei indirecte* constă în analiza și contrapunerea datelor obținute din diferite surse de informație. În rezultat obținem o imagine privind proporțiile relative și tendințele de răspândire a activității date în limitele unui grup restrâns de unități economice, pentru ca ulterior să fie răspândite la totalitatea respectivă de unități economice. Metodele indirecte se bazează pe:

utilizarea informației cercetărilor bugetelor casnice (cercetarea veniturilor și cheltuielilor gospodăriilor casnice, ca consumatori de bunuri și servicii și cercetarea veniturilor și cheltuielilor întreprinderilor necorporative a gospodăriilor casnice ca producători);

utilizarea datelor Anchetei asupra Forței de Muncă în Gospodărie;

utilizarea informației Anchetei Structurale (analiza raportului dintre cheltuieli și producție pe diferite grupe de întreprinderi);

informația organelor de control (financiar, fiscal);

surse administrative (Cadastrul Funciar General, Ministerul Afacerilor Interne etc.).

În final, menționăm, că verificarea estimărilor elementelor economiei neobservate prezentate în capitolul dat (sectorul neformal, producția gospodăriilor casnice pentru autoconsum și economia ascunsă în sectorul formal) s-a produs prin **metoda fluxurilor de bunuri și servicii**, considerată metoda integrală de bază în estimarea elementelor economiei neobservate și care presupune «comportarea» bunurilor și serviciilor din momentul producției până la utilizator cu ajutorul suprapunerii informației tabelelor de sinteză **resurse - utilizări**.

III. Producția ilegală. După cum s-a mai menționat, producția ilegală poate fi clasificată în concordanță cu definiția din Sistemul Conturilor Naționale ca producția de bunuri și servicii a căror vânzare, distribuire sau posesie este interzisă de lege și producția de bunuri și servicii care în mod obișnuit este legală, dar devine ilegală când se realizează de persoane neautorizate.

De regulă, la producția ilegală se referă prostituția, practicarea ei și a proxenetismului, producția și comercializarea drogurilor, producția contrafăcută, traficul de arme, etc.

Până în prezent nu s-a pus problema evaluării acestor activități datorită imposibilității găsirii unor surse de date care să asigure fiabilitatea estimărilor.

Însă, în a.2002 prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.1175 din 05 septembrie a fost format grupul mixt de lucru, care va lucra atât în direcția desăvârșirii estimărilor elementelor sectorului neformal, producției gospodăriilor casnice pentru autoconsum și a economiei ascunse în sectorul formal, cât și în direcția estimării producției ilegale. În acest context reprezentanții Centrului pentru Combaterea Crimelor Economice și Corupției, Ministerului Afacerilor Interne,

Departamentului Vamal, de comun acord cu reprezentanții Departamentului Statistică și Sociologie, actualmente, lucrează asupra formării bazei informaționale necesare pentru estimarea producției ilegale.

Informația obținută va fi pusă în discuție cu dl Jacques Charmes pentru a găsi posibilitățile metodologice de estimare a producției ilegale și de a încadra, pentru viitor, calculele în produsul intern brut.

IV. Metode „macromodele”

Deseori unele servicii alternative utilizează macromodele în estimarea economiei neobservate integral sau a unora din elementele acesteia. Aceste modele sînt puse în discuție nu atît din punct de vedere a utilității lor, cît din motivul, că prin intermediul acestora se obțin rezultate impresionate (înalte), care atrag atenția politicianilor și a mass-media.

Deseori, dar absolut greșit, se presupune, că diferența dintre estimările obținute în rezultatul aplicării macromodelor și calculelor oficiale, privind produsul intern brut, o constituie producția nemăsurată. Aici există probleme destul de serioase care pun la îndoială utilitatea aplicării acestor macromodele, în cazul cînd calculele necesită exactitate. Mai cu seamă, aplicarea macromodelor, este absolut inutilizabilă în cazul elaborării conturilor naționale. Problema constă în următoarele:

- activitățile, care se estimează prin intermediul acestor macromodele nu sînt bine determinate; deseori, nu este clar, se măsoară numai producția ascunsă (cu ajutorul acestora) sau, de rînd cu aceasta se estimează și producția sectorului neformal, precum și cea ilegală;
- aceste modele constau din presupuneri extrem de simple;
- rezultatele obținute în urma aplicării acestor modele sînt nestabile, în sensul că, modificările efectuate în presupunerile inițiale pentru unul și același model poate să conducă la rezultate absolut diferite;
- cît de multe modele n-ar exista în estimarea unuia și aceluiași fenomen, (în cazul nostru - economia neobservată), ar trebui de obținut date apropiate, însă în realitate, se obțin rezultate diferite;
- utilizarea modelelor permite obținerea unor rezultate globale, pe cînd atît producătorii de informație, cît și utilizatorii acesteia necesită date dezagregate pe activități economice și pe categorii de utilizări.

Se disting trei tipuri de macromodele:

4.1 Metoda monetară presupune că producția nemăsurată poate fi modelată în dependență de rezervele și fluxurile bănești și cuprinde trei submetode - de operațiuni, de cerere a banilor cash și raportul cash/depozitar. *Metoda de operațiuni* se bazează pe ecuația „Fișer” unde masa monetară (M) înmulțită la viteza de rotație (V) este echilibrată de produsul dintre numărul operațiunilor plătite (T) și prețul unei operațiuni (P), cu alte cuvinte, $M \cdot V = T \cdot P$. *Metoda de cerere a banilor cash* presupune că economia neobservată este strîns legată de modificările în suma totală a banilor *cash*, determinată de schimbările în

sistemul de impozitare și reglementare guvernamentală. *Metoda „raportul cash/depozitar”* se bazează pe informația privind raportul dintre banii cash și prin virament și pornește de la ipoteza că în cazul când se schimbă forma de achitare atât pentru agenții economici, cât și pentru populație, poate urma și tendința de a ascunde o activitate oarecare în scopul evaziunii fiscale.

4.2 Metoda indicatorilor globali constă în modelarea producției nemăsurate prin intermediul unei singure variabile (de obicei un indicator fizic), pentru care se presupune o corelație înaltă cu această producție. Drept indicator fizic, mai des răspândit în utilizarea metodei date și folosit în mod unitar pentru toată activitatea economică, servește **consumul de energie electrică**, propus de către Kaufmann și Kaliberda în a. 1996. Metoda indicatorilor globali presupune o existență constantă între corelația consumului de energie electrică și a producției totale. Însă, este destul de evident, că pentru agricultură, această corelație nu este constantă, întrucât producția activității date este în mare dependență de condițiile climaterice. Plus la aceasta, în multe țări în tranziție, energia electrică nu reprezintă principala sursă de energie în producția industrială.

4.3 Metoda variabilei ascunse (Frey și Weck, 1983) efectuează modelarea în limitele a două grupe de variabile, din care una, se presupune că influențează asupra creșterii producției nemăsurate, iar alta, arată „urma”, adică indică în mod direct activitățile ascunse. Metoda utilizează o sistemă de proceduri speciale (cunoscută ca LISREL), care asigură analiza încrucișată dintre legăturile variabilei neobservate și a unei sau mai multor variabile cunoscute. Întrucât, variabila neobservată este necunoscută, aceasta se substituie printr-un alt ansamblu de indicatori. În rezultat, se analizează unii și aceiași indicatori din diferite țări pentru o anumită perioadă de timp, sau aceiași indicatori dintr-o țară anumită, dar pentru două sau mai multe perioade de timp. În construirea modelului său, Frey și Weck, au utilizat indicatorii unui șir de țări pentru o perioadă anumită de timp și au estimat mărimea economiei neobservate pentru fiecare țară în parte. Ulterior, Helberger și Knepel, au demonstrat, că rezultatele obținute de către Frey și Weck sînt foarte instabile. O modificare neesențială în componența țărilor conduce la rezultate absolut diferite în calcule. Helberger și Knepel au ajuns la concluzia că insuficiența și ambiguitatea datelor conduc la limitarea utilă a modelului dat.

În final, putem spune că necesitatea macromodelor la elaborarea conturilor naționale nu se pune în discuții. Atunci când lipsește informația necesară, acestea sînt oportune în aplicarea metodelor indirecte pentru elaborarea conturilor naționale. De regulă, aceasta se întîmplă la estimarea economiei ilegale. Însă, în baza estimărilor statistice, mai preferabile sînt totuși datele empirice.

În majoritatea țărilor, contabilii naționali au acces la resurse bogate informaționale, provenite din diferite surse. Combinația acestor date sînt capabile să efectueze mult mai precise estimări privind economia neobservată și a componentelor acesteia, decît cele oferite de macromodele.

V. ANEXE

Anexa nr.1

Salariul mediu lunar pe forme de proprietate, anul 2000

lei

Activități economice	Salariul mediu pe economie	inclusiv:			
		Proprietatea publică	Proprietatea privată	Proprietatea mixtă (publică și privată)	Proprietatea străină și a întreprinderilor mixte
Agricultura, economia vînatului și silvicultura	251,7	322,6	231,7	363,6	706,2
Pescuitul	338,5	595,8	314,2	281,9	
Exploatarea carierelor	577,5	570,0	421,7	719,5	1343,8
Industria prelucrătoare	677,7	896,9	559,1	814,4	790,0
Energie electrică, gaze și apă	720,0	733,9	610,3	743,0	941,1
Construcții	539,8	583,0	567,5	603,0	609,6
Comerț cu ridicata și cu amănuntul; repararea autovehiculelor, motocicletelor, a bunurilor casnice și personale	394,6	629,7	316,8	598,8	566,7
Hoteluri și restaurante	357,8	375,5	341,6	540,2	846,1
Transport, depozitare și comunicații	635,0	741,7	399,7	402,7	2054,5
Activități financiare	2353,1	2925,4	2611,9	727,9	1357,1
Tranzacții imobiliare	554,0	548,1	616,4	734,0	1735,1
Administrație publică și apărare; asistență socială obligatorie	517,7	517,0		1355,2	
Învățămînt	247,7	238,0	850,6	380,1	558,5
Sănătate și asistență socială	230,1	226,1	429,8		354,3
Alte activități de servicii colective, sociale și personale	295,8	266,4	463,5	270,1	626,9
TOTAL	407,9	380,3	374,1	692,0	864,8

Salariul mediu lunar pe forme de proprietate, anul 2001

lei

Activități economice	Salariul mediu pe economie	inclusiv:				
		Proprietatea publică	Proprietatea privată	Proprietatea mixtă (publică și privată)	Proprietatea străină	Proprietatea întreprinderilor mixte
Agricultura, economia vînatului și silvicultura	315,1	415,1	299,3	495,8	526,9	521,8
Pescuitul	387,9	494,9	391,3	334,9		
Exploatarea carierelor	767,2	847,3	570,2	707,4		2364,8
Industria prelucrătoare	813,1	1092,6	628,5	980,5	554,6	981,2
Energie electrică, gaze și apă	889,0	839,7	650,0	798,8	1287,0	2841,6
Construcții	682,8	865,7	571,0	803,7	1303,7	679,9
Comerț cu ridicata și cu amănuntul; repararea autovehiculelor, motocicletelor, a bunurilor casnice și personale	531,1	575,6	398,0	755,4	1066,4	703,6
Hoteluri și restaurante	484,7	469,9	356,4	628,4	1086,7	625,5
Transport, depozitare și comunicații	860,8	920,1	526,4	436,2		2669,4
Activități financiare	2278,4	3956,9	2765,3	708,4		986,6
Tranzacții imobiliare	728,1	708,3	588,4	782,0		2238,8
Administrație publică și apărare; asistență socială obligatorie	742,3	742,3				
Invațămînt	336,9	322,5	904,5	401,4	850,9	
Sănătate și asistență socială	314,6	309,6	569,3	852,8	1305,6	413,9
Alte activități de servicii colective, sociale și personale	390,9	343,0	563,2	373,9	1213,9	790,8
TOTAL	543,7	506,2	467,0	817,6	1018,9	1076,2

*Persoane care au o activitate secundară după statutul profesional
pentru anul 2000*

Activități economice	Salariați		Patroni		Lucrători pe cont propriu		Ajutori familiali		Total persoane
	persoane	ore lucrate pe săptămână	persoane	ore lucrate pe săptămână	persoane	ore lucrate pe săptămână	persoane	ore lucrate pe săptămână	
Agricultura, economia vînatului și silvicultura	598	20	221	10	68475	18	12229	19	81523
Pescuitul					81	20			81
Exploatarea carierelor									
Industria prelucrătoare	345	14	42	20	822	19			1209
Energie electrică, gaze și apă	42	21							42
Construcții	407	37	86	10	1222	26	110	23	1825
Comerț cu ridicata și cu amănuntul; repararea autovehiculelor, motocicletelor, a bunurilor casnice și personale	527	23	103	32	1511	22			2141
Hoteluri și restaurante	167	19	41	20					208
Transport, depozitare și comunicații	76	40	80	6	379	19			535
Activități financiare	166	10							166
Tranzacții imobiliare	108	9			131	16			239
Administrație publică și apărare; asistență socială obligatorie	594	21							594
Învățămînt	1184	15	49	3	151	25	55	6	143°
Sănătate și asistență socială	296	18			140	6			436
Alte activități de servicii colective, sociale și personale	223	14			282	12			505
TOTAL	4733	19	622	14	73194	18	12394	19;	90943

*Persoane care au o activitate secundară după statutul profesional
pentru anul 2001*

Activități economice	Salariați		Patroni		Lucrători pe cont propriu		Ajutori familiali		Total persoane
	persoane	ore lucrate pe săptămână	persoane	ore lucrate pe săptămână	persoane	ore lucrate pe săptămână	persoane	ore lucrate pe săptămână	
Agricultura, economia vînatului și silvicultura	1008	26	197	14	66046	17	16104	17	83355
Pescuitul									
Exploatarea carierelor									
Industria prelucrătoare	403	16	84	16	553	18			1040
Energie electrică, gaze și apă									
Construcții	68	21			489	20			557
Comerț cu ridicata și cu amănuntul; repararea autovehiculelor, motocicletelor, a bunurilor casnice și personale	456	18	96	22	1853	18	1370	16	3775
Hoteluri și restaurante	409	20	85	20	45	14			539
Transport, depozitare și comunicații	67	25			381	20			448
Activități financiare	156	10							156
Tranzacții imobiliare	164	21	67	24			64	10	295
Administrație publică și apărare; asistență socială obligatorie	292	39							292
Învățămînt	990	18			141	25			1131
Sănătate și asistență socială	399	21			120	8			519
Alte activități de servicii colective, sociale și personale	409	15			357	13	63	8	829
TOTAL	4821	21	529	18	69985	17	17601	17	92936

Salariați cu regim de lucru permanent și temporar

persoane

Activități economice	salariați		din care:			
			permanenți		temporari	
	2000	2001	2000	2001	2000	2001
Agricultura, economia vînatului și silvicultura	286012	246837	279073	238156	6939	8681
Pescuitul	1041	1237	1041	1205		32
Exploatarea carierelor	1600	1906	1566	1906	34	
Industria prelucrătoare	130077	130146	126031	125834	4046	4312
Energie electrică, gaze și apă	28379	26009	28030	25865	349	144
Construcții	33786	30810	30361	25844	3425	4966
Comerț cu ridicata și cu amănuntul; repararea autovehiculelor, motocicletelor, a bunurilor casnice și personale	101832	98637	91816	91105	10016	7532
Hoteluri și restaurante	16855	18163	15717	17305	1138	858
Transport, depozitare și comunicații	58952	57300	57883	55930	1069	1370
Activități financiare	8076	9214	7954	9093	122	121
Tranzacții imobiliare	18752	18954	18039	18548	713	406
Administrație publică și apărare; asistență socială obligatorie	64366	65431	63741	65101	625	330
Învățămînt	101394	99502	99557	98668	1837	834
Sănătate și asistență socială	73652	69610	72942	69044	710	566
Alte activități de servicii colective, sociale și personale	26102	25404	25164	24421	938	983
TOTAL	950876	899160	918915	868025	31961	31135

Populația ocupată după statutul profesional pentru anul 2000

persoane

Activități economice	Statutul profesional					Populația ocupată total
	Salariați	Patroni	Lucrători pe cont propriu	Ajutori familiari	Membru al unei cooperative	
Agricultura, economia vînatului și silvicultura	286012	694	374773	105370	2149	768998
Pescuitul	1041	30	326			1397
Exploatarea carierelor	1600		143			1743
Industria prelucrătoare	130077	814	4601	134	186	135812
Energie electrică, gaze și apă	28380		150			28530
Construcții	33786	247	9643	542	141	44359
Comerț cu ridicata și cu amănuntul; repararea autovehiculelor, motocicletelor, a bunurilor casnice și personale	101832	4431	39498	886	629	147276
Hoteluri și restaurante	16855	530	443	164		17992
Transport, depozitare și comunicații	58951	247	4384		286	63868
Activități financiare	8076					8076
Tranzacții imobiliare	18753	334	388			19475
Administrație publică și apărare; asistență socială obligatorie	64366		68		40	64474
Învățămînt	101394	24	106			101524
Sănătate și asistență socială	73652	39	555			74246
Alte activități de servicii colective, sociale și personale	26102	574	8468	1527	135	36806
TOTAL	950877	7964	443546	108623	3566	1514576

Populația ocupată după statutul profesional pentru anul 2001

persoane

Activități economice	Statutul profesional					Populația ocupată total
	Salariați	Patroni	Lucrători pe cont propriu	Ajutori familiari	Membru al unei cooperative	
Agricultura, economia vînatului și silvicultura	246837	1131	395287	115787	4365	763407
Pescuitul	1237	72	128			1437
Exploatarea carierelor	1906		68			1974
Industria prelucrătoare	130146	682	5103		839	136770
Energie electrică, gaze și apă	26010	23	43		280	26356
Construcții	30810	238	11862	27	295	43232
Comerț cu ridicata și cu amănuntul; repararea autovehiculelor, motocicletelor, a bunurilor casnice și personale	98637	3678	41224	363	593	144495
Hoteluri și restaurante	18163	506	490	42	60	19261
Transport, depozitare și comunicații	57300	239	5564	71	1175	64349
Activități financiare	9214					9214
Tranzacții imobiliare	18954	192	291		74	19511
Administrație publică și apărare; asistență socială obligatorie	65431				413	65844
Învățămînt	99502	68	226		1120	100916
Sănătate și asistență socială	69610	134	578		419	70741
Alte activități de servicii colective, sociale și personale	25403	427	5384	29	232	31475
TOTAL	899160	7390	466248	116319	9865	1498982

*Numărul persoanelor cărora din inițiativa administrației
li s-a acordat concediu forțat*

Activități economice	2000	2001
Agricultura, economia vînatului și silvicultura	9191	8253
Pescuitul	51	48
Exploatarea carierelor	1615	1031
Industria prelucrătoare	48479	40556
Energie electrică, gaze și apă	1740	1496
Construcții	12185	13444
Comerț cu ridicata și cu amănuntul; repararea autovehiculelor, motocicletelor, a bunurilor casnice și personale	4855	3050
Hoteluri și restaurante	632	482
Transport, depozitare și comunicații	10440	6748
Activități financiare	6	
Tranzacții imobiliare	2637	2110
Administrație publică și apărare; asistență socială obligatorie	299	271
învățămînt	4765	3299
Sănătate și asistență socială	2162	1595
Alte activități de servicii colective, sociale și personale	700	897
TOTAL	99757	83280

VI. Bibliografia

Comisia Comunității Europene - Eurostat, Fondul Monetar Internațional, Organizația Economică de Cooperare și Dezvoltare, Organizația Națiunilor Unite, Banca Mondială (1993), *Sistemul Conturilor Naționale 1993*, ISBN 92-1-161352-3, Bruxelles/Luxemburg, New York, Paris, Washington.

Organizația Economică de Cooperare și Dezvoltare, Fondul Monetar Internațional, Biroul Statistic a Organizației Internaționale a Muncii, Comitetul de Statistică a Comunității Statelor Independente, *Recomandări privind Măsurarea Economiei Neobservate*, ediția 2002.

Central Statistical Organisation, India (1999), *Expert Group on Informal Sector Statistics (Delhi Group) Report of the Third Meeting*, New Delhi, May 1999, Central Statistical Organisation, New Delhi.

Charmes J. (1998), *Progress in Measurement of the Informal Sector: Employment and Share of GDP*, in *Handbook of National Accounting. Household Accounting: Experiences in the Use of Concepts and Their Compilation, Volume 1: Household Sector Accounts*. Statistics Division, United Nations, New York.

Charmes J. (2000), *The Contribution of Informal Sector to GDP in Developing Countries: Assessment, Estimates, Methods, Orientations for the Future*, presented at Joint Goskomstat of Russia/Eurostat/OECD Workshop on Measurement of the Non-Observed Economy, Sochi, October 2000.

Husmanns, R. (2000) *The informal sector-statistical definition and survey methods* in *Handbook of National Accounting, Household Accounting: Experience in Concepts and Compilation, Volume 1: Household Sector Accounts*, doc. ST/ESA/STAT/SERF/75 (Vol.1), United Nations, New York.

International Labour Organisation (1993), *Report of the conference, Fifteenth International Conference of Labour Statisticians*, Geneva, January 1993, doc. Ikls/15/d.6, International Labour Organisation, Geneva.

Ivan-Ungureanu C. and C. Pop (1996). *Hidden Economy in Romania and its Integration in the National Accounts*, presented at the joint UNECE/Eurostat/OECD meeting of National Accounts, Geneva, April/May 1996.

Blades, D. W. (1983), *Crime: what should be included in the National Accounts and what difference would it make*, Organisation for Economic Cooperation and Development, Paris.